

ESKİ YUNAN YARGI SİSTEMİ: MÖ IV. YÜZYILDA ATİNA'DA YARGIÇLAR VE MAHKEMELER

ANCIENT GREEK JUDICIAL SYSTEM:
JUDGES AND COURTS OF LAW IN ATHENS IN THE 4TH CENTURY B.C.

Ayşen SİNA*

Özet: Bu makalede Aristoteles'in tarihsel ve bilimsel olgulara ilişkin kapsamlı derlemeleri arasında günümüze ulaşan "Atinalıların Devleti" adlı eseri temel alınarak MÖ IV. yüzyılda Atina yargı sistemi konu edilmektedir. Çalışma, söz konusu eseri esas alarak eskiçağ Atina'sının yargı sisteminin temeli olan yargıçlar, mahkemeler ve yargılama usulleri tarihsel analiz yöntemleri çerçevesinde incelenmiştir. Eski Yunanlıların siyasal örgütlenmesi, günümüzden farklı olarak ulus devlete değil, "polis" denilen kent devleti düzenine dayanmaktaydı. Her kent devleti siyasi olarak bağımsızdı ve kendine yeten bir yapıya sahip olarak kendi kendini yönetirdi. Dolayısıyla her kent devletinin kendi yasaları doğrultusunda, bütün vatandaşlar yürütme ve yasama ile ilgili yetkilere sahiptiler. Bu doğrultuda pek çok Yunan kent devletinden biri olan Atina'da ilk olarak yasalar, yargıçların seçilmesi, yargılama yetkileri ile mahkeme türleri üzerinde durulmuştur. Ardından antik edebi kaynaklarda yer alan yargılamalar için yazılmış söylevlerden yararlanılarak MÖ 4. yüzyıl Atina yargı sisteminin genel çerçevesi anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Atina, Hukuk, Yargıçlar, Mahkemeler*

Abstract: This article deals with the judicial in 4th century B.C. Athens by means of Aristotle's Athenian Constitution, one of the extant comprehensive compilations about historical facts. The article analyses judges, courts of law and judiciary procedures which form the basis of the ancient Athenian justice system. The political organisation of the Ancient Greeks was based on the polis, the city state order, rather than today's nation states. Politically independent city states were founded solely on a constitution defining the rights and duties of citizens, the principles of sovereignty of the law based on citizens' will and freedom of the individual. Therefore, city states allowed all their citizens to participate in legislation, execution and jurisdiction within the frame of their own laws. Accordingly laws, the election of judges, judicial powers and different kinds of courts of law in Athens have been touched upon. Finally, general outlines of Athenian judicial system in 4th century B.C. have been elucidated, based on orations about proceedings in ancient literary texts.

Keywords: *Athens, Law, Judges, Courts of Law.*

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Yargı, hak ile haksızlığı ayırmadır. Aristoteles,
Nikomakhos'a Etik V. 1133a.

Mahkemeleri yolunca kurulmamış devlet, devlet
olmaktan çıkar.

Platon, *Yasalar* VI. 766d.

Siyasi gücün sembolü ve yasa bilgisi demek olan ve adalet, doğruluk, tanrısal veya ahlaki yasa anlamına gelen eski Yunanca *themistes* sözcüğü adalet tanrıçası Themis'in adından türetilmiştir. Hesiodos'a göre tanrıça Themis, Uranos ile Gaia'nın kızı ve ikinci kuşak tanrıları'nı oluşturan kadın titanlardan biridir; sonradan kişileştirilerek adaletin simgesi olmuştur.¹ Themis sözcüğü ise "adalet, doğruluk, tanrısal veya ahlaki yasa; tanrıların isteği, iradesi; gelenek ve adet" anlamlarına gelmektedir.² Eskiçağ Yunanistan ve Anadolu'sundaki yargı sisteminin yargıçları ve mahkemeleri hakkında en erken yazılı belgeler Homeros destanlarıdır. İlyada ve *Odyseia* adlı destanlarında Homeros bize, krallar yönetimi altındaki eski Yunan topluluklarının örf ve adet hukukunun mevzuatı hakkında az da olsa bilgi verir. Yargılama ve yönetme yetkisinin insana tanrılar tarafından verildiği bilgisi destan kahramanlarından Nestor'un, Agamemnon'a "*Yasaları Zeus verdi senin eline/yönetesin, çekip çeviresin, diye halkı*" konuşmasından anlaşılmaktadır.³ Bununla birlikte kral, tek yargıç değildir. Homeros, Akhilleus'un kalkanı üzerindeki sahneleri betimlediği dizelerde kral olmayan yargıçlar hakkında şunları yazar: "*Yaşlılar (gerontes) cilalı taşlar üzerinde oturuyordu, kutsal çevrede/ Çınlak sesli yargıçların değnekleri vardı ellerinde/ Kalkıp değnekle yargı veriyorlardı sırayla. İki altın külçe duruyordu ortada/ alacaktı altını en doğru yargıya veren*".⁴ Destanlarda yargıçların, "Zeus adına hak koruyanlar", "eğri yargılar verdikleri için insanlara kızgın Zeus", "kadın hakkında karar veren Hera" örneklerindeki gibi, tanrı-

¹ Hesiodos, Tanrıların Doğuşu 901 vd. Şurada: Hesiodos Eseri ve Kaynakları (Çev. S. Eyüboğlu- A. Erhat) Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.

² Henry George Lidell - Robert Scott, A Greek - English Lexicon, Oxford, Clarendon Press, 1990, s.789.

³ Homeros, İlyada IX. 98-99 (Çev. A. Erhat - A. Kadir) İstanbul, Can Yayınları, 20. Basım 2005.

⁴ Homeros, İlyada XVIII, 503 vd.

sal bir yetkiyle hak ve adaleti ellerinde tuttuklarını görürüz.⁵ Tanrısal yargılama yetkisi dışında insanlar tarafından da “öldürülen evlatlar ve kardeşlerin” öcünün alındığını;⁶ “bir adam öldürenin hısım akrabasını bırakıp yurdundan kaçtığı”;⁷ insan, kardeşini öldürenen şöyle dursun, oğlunun kanına girenden bile karşılık olarak” kan parası alındığını okuruz.⁸ Homeros’un çağdaşı Hesiodos ise kardeşi Perses ile yaşadığı mirasla ilgili bir uyuşmazlık nedeniyle hukuk ve adalet konusuna yer vermiştir.⁹

Kuşkusuz bu kadar az bilgiyle MÖ 1000 ile 700 yılları arasında, destanlara yansıyan ve “polis” denilen kent devletlerindeki, bir cinayet vakası karşısında toplumun tutumu ve kan davasının gerekleri gibi, yargılama yasalarını tanımlamak olanaksızdır. Bu süreçle birlikte kökenleri ve sahip oldukları mülklerle toplumda seçkinleşen yeni soylular sınıfının, kült ve hukuk konularında önder bir rol üstlenmeleriyle kralların gücü sınırlanmış ve zamanla da ortadan kalkmıştır. Bir bakıma kent devletlerinin küçüklüğü de vatandaşların (*politai*¹⁰) her çeşit siyasal olaydan etkilenmelerine ve yaşadığı kent devleti anayasasının elverdiği oranda siyasal yaşamda etkin olmasına olanak tanımıştır. İlk yasa, MÖ VII. yüzyılda soylular ve sıradan halk, toprak sahipleri ve köleler, zenginler ve yoksullar arasında yaşanan siyasi ve ekonomik çatışmalar sonucunda monarşinin yıkılmasından sonra yazılarak yürürlüğe konmuştur. Atina’nın ilk yasa koyucusu olan Drakon’un yasaları esasen ceza hukukuyla ilgiliydi. Onun yasaları mevcut siyasal yapıya bir değişiklik getirmese de siyasal iktidarın sınırlarını belirlemiştir. Söz konusu yasada, yargıya ilişkin kararların ve kuralların bütün vatandaşlar için geçerli olduğunun belirtilmesiyle, hukuki anlamda eşitliğin temellerini atılmasını sağlamıştır. Bu yasa,

⁵ Homeros İlyada I. 238, XVI. 385 vd; XIX.109 vd.

⁶ Homeros, Odysseia XXIV, 433 vd (Çev. A. Erhat - A. Kadir) İstanbul, Can Yayınları, 17. Basım 2005.

⁷ Homeros, Odysseia XXIII. 118.

⁸ Homeros, İlyada IX. 631.

⁹ Hesiodos, İşler ve Günler 210-230. Şurada: Hesiodos Eseri ve Kaynakları (Çev. S. Eyüboğlu- A. Erhat) Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.

¹⁰ Vatandaş tanımı ve hakları kent devletlerinde farklılıklar göstermektedir. Atina’da sadece özgür erkekler vatandaş sayılmaktadır; kadınlar, çocuklar, kentte yaşayan yerleşik yabancılar (metoikos) ve köleler vatandaş değildir. Vatandaş olmayanlar Halk Meclisi’ne (Ekklesia) katılamaz, mahkemelerde kendilerini temsil edemezlerdi.

sadece kasten cinayet değil, önemsiz hırsızlıklara dahi ölüm cezası öngörmesine rağmen özellikle taammüden cinayet, kasten öldürme ve taksirle öldürme arasında ayırım yapmaktadır. Bununla birlikte Homeros döneminin öç almaya dayalı hukuka nazaran iyileştirme getiren Drakon yasaları somut içeriği belirsiz ve tartışmalı olsa da, cezai hükümler içeren özel hukuk kuralları içermektedir.¹¹ Siyasal, toplumsal ve ekonomik koşulların değişmeye başlamasıyla birlikte, aristokratik içerikli sözlü tanrısal yasalar olan *thesmoi*¹² hem zenginlerle yoksullar hem de zenginlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları gidermede yetersiz kalmıştır. Özellikle de tanrıların koyduğu bu yasaların uygulayıcısının soylular olması, hoşnutsuzlukları daha çok arttırmıştır. Bu koşullar içinde MÖ VI. yüzyılın başlarında, Sparta hariç, kayda değer bir Yunan devleti de bulunmamaktadır. Bu devletler de yazılmamış yasalar (*agrafa nomima*) ve mutlak hükümlerin (*autognomones*) ötesine gidememiştir. Dolayısıyla söz konusu dönemde hem Yunanistan hem de Batı Anadolu'da yaşayan Yunanlıların adli teşkilatları ve muhakeme usulleri hakkında bilgi yoktur.

Atina demokrasisinde gelişen hukuk sisteminin temeli Solon¹³ yasalarına dayanır. Halk Meclisi (*Ekklesia*¹⁴), Dört yüzler adıyla bilinen

¹¹ Douglas Maurice Macdowell, *The Law in Classical Athens*, New York, Cornell University Press, 1978, 42-47.

¹² Thesmos: Tanrılar tarafından konulan yasa; tanrısal yasa; thesmoi: Atina'daki en erken yazılı yasaların atfedildiği Drakon ve Solon kendi yasalarından nomoi değil, thesmoi olarak söz ederler (Atinalıların Devleti 7.1; 41. 2). Bu durumda thesmoi bir yasa koyucu tarafından halka zorla kabul ettirilen, adeta tanrı buyruğu olarak kabul edilen ve aristokratların işine yarayan yasaları, nomoi ise toplumun her kesiminin sosyal ve siyasal yaşamını adil bir biçimde düzenleyen, bütün halk için geçerli ve bağlayıcı olarak görülen yasaları ifade etmektedir. Nomothetai (yasa koyucu) lakabıyla anılan Drakon'un yasaları aristokrasinin halkın üzerindeki egemenliğinin ifadesiydi.

¹³ Solon: Doğuştan soylu (eupatrides) aileden gelen Atinalı devlet adamı ve ozan (MÖ 640-558). Attika bölgesinde büyük karışıklıklara yol açan tarım bunalımı çıkınca arkhon oldu. Yaptığı reformlar arasında çiftçilerin borçlarının silinmesi, yabancı ülkelere köle olarak satılmış vatandaşların ülkeye geri getirilmesi, borç yüzünden köle olmayı yasaklaması sayılabilir. Solon, siyasal alanda yaptığı işleri duyurmak ve haklılığını savunmak amacıyla elegeia ve iambos vezniyle şiirler yazmıştır. Şiirlerinde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal sıkıntılara çözümler önermesi nedeniyle sonraki araştırmacılar için başlıca bilgi kaynağı olmuştur.

¹⁴ Ekklesia: Başta Atina olmak üzere, bazı kent devletlerindeki Halk Meclisi. 18 veya 20 yaşını doldurmuş ve bağlı oldukları demosa kayıtlı olan erkek vatandaşlardan tamamı Halk Meclisi'ne (Ekklesia) katılabiliyordu. Yasama ve yargı gücünü elinde tutan bir siyasal organ olan bu meclisin üyeleri, Halk Mahkeme'sinde (Heliaia)

Danışma Meclisi (*Bule*¹⁵), Soylular-Aristokratlar Meclisi (*Areopagos*¹⁶) ve Halk Mahkemesi (*Heliaia*¹⁷) kurumlarını eski Yunan siyasal yaşamına kazandıran Solon'dur. Onun anayasasının en demokratik ve dikkat çeken özelliklerinden biri ise, bir *arkhonun*¹⁸ (ya da *magistrat*) verdiği

görülen davalara yapılan itirazlara bakma, arkhonların seçimine katılma ve bireylere özel ayrıcalıklar tanıma gibi yetkilere sahipti. Eski Yunan siyasal yaşamının en önemli kurumu olan Ekklesia siyasi konulardaki en yüksek denetim organıydı. Söz konusu bu meclise, kentlinin 18 yaş üstü tüm erkek vatandaşları katıldığından hem çok geniş alana gereksinim vardı hem de her katılımcı söz hakkına sahip olduğundan fakat bunun çeşitli nedenlerle mümkün olmamasından vatandaşların olasılıkla ancak dörtte biri devam etmekteydi. Halk Meclisi (Ekklesia) olarak kullanılan Ekklesiasterion denilen meclis binası pek az kentte mevcuttu. Bu meclis toplantıları genellikle agora ve tiyatro gibi açık alanlarda yapılırdı; örneğin Atina'da Halk Meclisi (Ekklesia) Pnyks Tepesi'nde toplanırdı.

- 15 Danışma Meclisi (Bule) Atina'da otuz yaş üstündeki beş yüz erkek vatandaşın oluşturduğu için Beşyüzer Meclisi de denilen bu yapı, MÖ VI. yüzyılda Solon tarafından oluşturulmuş olmakla birlikte asıl işleyişi Kleisthenes'in reformlarına dayanır. Bu meclis, Halk Meclisi'nin (Ekklesia) yönetim kurulu gibi işliyor ve yürütme gücünü elinde tutuyordu (modern anlamda hükümet gibi). Halk Meclisi (Ekklesia) toplantılarının gündemini belirleyen ve yönetim organı olarak faaliyet gösteren Danışma Meclisi (Boule), vatandaşların oluşturduğu kabilelerden (phyle) belli sayıda kişinin katıldığı bir meclistir. Üyelerin kura çekilerek belirlendiği Bule'ye devam eden vatandaşlar (buleutes) 30 yaşın üstünde olmak zorundaydı. Buleutes ya da Bule üyelerinin görev süreleri genelde bir, nadiren iki yıldır. Memurların yaptıklarını denetlemenin yanı sıra vatandaşların çeşitli devlet görevlerine seçilme yeterliğini incelemek ve bazı ceza davalarına bakmak gibi adli yetkileri de vardı. Devlet işlerinin aksamadan sürdürülmesi gerektiğinden her gün toplanan Danışma Meclisi'nin (Bule) üyelerine Perikles zamanında ücret ödenmeye başlanmıştır.
- 16 Areopagos Meclisi (Areiopagos/Areiospagos= Ares Tepesi): Başlangıçta görevi krala yol göstermek olan bu meclis, sadece doğuştan soylulardan (eupatrides) oluşurdu. Demokratik kurumların gelişmesiyle birlikte Areopagos Meclisi tamamıyla kapatılmadıysa da yasa koyucu gibi önemli yetkileri elinden alındı. Kısacası "yasaların bekçisi" olarak görev yapan bu meclis, devlet işlerini gözetip yasalara aykırı iş yapanları cezalandırırdı (Aristoteles, Atinalıların Devleti:8.4). MÖ 462 yılında nüfuzu azalan ve hatta bütün siyasi özelliklerini yitiren meclis sadece cinayet, kundaklama ve dini suçlara bakan mahkeme olarak işlevini sürdürdü.

- 17 Heliaia: Atina'da Solon'un kurduğu, toplam üye sayısı 6000 olan jürili halk mahkemeleridir. Bu mahkemenin oturumları Heliaia meydanında yapıldığı için böyle adlandırılmıştır. Toplumun hangi sınıftan olursa olsun her vatandaşa açık olan Heliaiyani Halk Mahkemesi'nin üyelerine heliastes denmekte olup 100'ü yedek olan 600 üyeli 10 bölüme ayrılırdı. Bir mahkemede heliastes sayısı 201 ile 501 arasında değişmekteydi. Çok önemli davalarda bu sayı, hep tek olmak kaydıyla, 1001 ya da 5001'e çıkabilirdi. Her vatandaş, arkhonlardan birinin kararını bu mahkemeye götürebilirdi. Bu durum arkhonların adli işlevlerinin yerini almadı, sadece onların denetlenmesine imkan tanıdı.

- 18 Arkhon: (arkhonthes) veya magistrat, başta Atina olmak üzere birçok Yunan kent devletinde yüksek devlet makamlarını ellerinde tutan ve hem yargı hem de yürütme konusunda geniş kapsamlı yükümlülükleri olan yüksek memurlara verilen ad. Atina'da MÖ XI. yy'da krallık rejimi son bulunca, yönetim zaman içinde soylular

karar karşısında vatandaşa mahkemeye (*dikasterion*) başvurma hakkı, yani modern anlamıyla hak arama özgürlüğünü tanınmasıdır.¹⁹ Demosthenes²⁰ ile Lysias²¹ söylevleriyle günümüze gelen Solon'a ait bu arkaik yasa, halk temyiz mahkemesinin *heliaia* olarak adlandırıldığını göstermektedir.²² Bir çeşit Yargıtay rolü oynayan ve verdiği kararların bozulamaz olduğu anlaşılan Halk Mahkemesinin (*heliaia*) önceleri *demoston*²³ ayrıntılı bir yapılanması değil de, sadece dini toplantılara benzeyen bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Solon yasaları *arkhon*ların kendi yetkileriyle verecekleri cezaları da belirlemişti; ancak *arkhon* verdiği cezayla yetkisini aşma durumunda Halk Mahkemesi'nin (*Helialia*) onayına başvurması gerekmekteydi. Bir Atinalının, yargıcın ver-

-
- arasından seçilen üç magistrat genelde *arkhona* olarak anılmaktadır. Arkhonlar ilk zamanlar on yıllık süre için seçilirlerken MÖ 683'ten başlayarak görev süreleri bir yılla sınırlandırıldı, MÖ 487'den itibaren de seçim yerine, kurayla atandılar.
- 19 Aristoteles, Atinalıların Devleti 9. 1. (Çev. S. Baydur) Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1943.
- 20 Demosthenes: Atinalı hatip ve devlet adamı (MÖ 384-322). Henüz sekiz yaşındayken, varlıklı babası erkenden ölünce ona vasiyetname uyarınca atanan üç vasi baktı. On sekiz yaşına geldiğinde vasilerin kalan serveti kötü yönetmesi nedeniyle parasız kalan Demosthenes, vasilerine dava açtı. Siyaset alanında ise Atina Halk Meclisi'ndeki konuşma girişiminde "r" harfini söyleyemediği için başarılı olamadığı anlaşılmaktadır. Kekeme anlamına gelen *batalos* lakabı takılan Demosthenes bunun üzerine konuşmasını düzeltmek amacıyla yoğun çaba harcadığı açıktır. Çünkü kısa süre sonra, ilkin kişisel davalar için sonra da kamu davaları için mahkeme söylevleri yazan bir *logographos* (söylev yazıcısı) olmuştu. Demosthenes'in 61 söylevi vardır ve bunların pek çoğu kişisel davalar için yazdığı mahkeme söylevleridir.
- 21 Lysias: Sicilya, Syrakusai kökenli Atinalı hatip (MÖ 440-380). Lysias, erkek kardeşini idam ettiren Otuzlar Meclisi tarafından işkence cezasına çarptırılmış, sonra da sürgüne gönderilmişti. Dönüşünde hem Atina vatandaşlığı hakkını hem de servetine kaybetmişti. İçine itildiği yoksulluk nedeniyle para karşılığında mahkeme söylevleri yazmaya başlamıştı. Lysias'ın günümüze ulaşan 35 söylevi cinayet, vatana ihanet, zina, uydurma gerekçelerle devletten maaş alma, zimmete para geçirme gibi çok çeşitli vakaları kapsar.
- 22 Demosthenes, Against Timokrates 24.105. Kullanılan Metin ve Çeviri: Against Medias. Adration, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton (J. H. Vince) The Loeb Classical Library, London, 1956; Lysias, Against Theomnestus 10. 16, Kullanılan Metin ve Çeviri: Lysias (Çev. W. R. M. Lamb), Cambridge, MA Harvard University Press, 1988.
- 23 Geçmiş oldukça eskiye dayanan, kent devletlerinin khoraları (teritoryumları) içinde yer alan, kırsal nitelikteki yerleşme türlerinden biridir (Herodotos 1.60, 62). Atina'nın merkezinin oluşturduğu Attika yönetim bölgesi içinde sayıları 170'e kadar çıkan her *demoston* kendi maliyesi, meclisi ve mahkemesi vardı. 18 yaşını dolduran her erkek Atina vatandaşı ailesinin *demostonu* kaydedilirdi. Demos, Kleisthenes reformlarıyla akraba gruplarının yerini alarak demokratik Atina anayasasının temelini oluşturmuştur.

diği bir cezayı Halk Meclisi'ne (*Ekklesia*) katılan kişilerden oluşan bir mahkemeye başvurarak temyiz edebilmesi dışında, bu mahkemenin işleyişiyle ilgilimiz yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte bu sistemde *arkhonun* kararı, bütün ulusu temsil eden bir mahkemeye temyize götürülebiliyordu; bu mahkeme ise teorik olarak en fakirinden en zenginine toplumun her sınıfından gelen kişilerden oluşmaktaydı. Bununla birlikte Solon yasalarının her vatandaşa dava açma hakkı tanınması akabinde yeni bir meslek doğurmuştu: *sykophantes*²⁴ (ihbarcılık/jurnalcilik). Jurnalciliğin ortaya çıkması ve hızla yayılarak artmasının başlıca nedeni işlenen suçlar için kamu adına dava açacak savcının olmaması, onun işini kamu yararına "sözüm ona" duyarlı (!) kişilerin yerine getirmesidir. MÖ IV. yüzyıl edebiyatında ve kayıtlarında yansıtılmakta olan ayrıntılı yapıya sahip bir teşkilat olarak görülen yargıçların (*dikastes* veya *heliastes*) ne zaman ortaya çıktığı tam olarak belirlenememektedir. Böylesi bir sistem ve bu sisteme bağlı yargıçlar yorumuna dayalı bir yasama sistemini benimsemişlerdir ve bu yasamadan günümüze herhangi bir kayıt kalmamıştır. Fakat Perikles'in bu yargıçlara maaş bağladığını²⁵ ve böylece yargıçların etkili demokratik organlar halini aldıkları bilinmektedir.

Yargıçlar

Aristoteles, yargıcın görevini tanımlarken adaletin bir eşitlik, haksızlığın ise bir eşitsizlik olduğunu, yasanın sadece zararın farkına baktığını ve onlara eşit muamele yaptığını söyler. Bir başka deyişle yargıcın birinin haksızlık yapıp yapmadığına, ötekinin haksızlığa uğrayıp uğramadığına ve birinin zarar verip ötekinin zarar görüp görmediğine baktığını dile getirir. Dolayısıyla yargıcın, eşitsizlik olan bu adaletsizliği denkleştirmeye çalıştığını; çünkü biri dövülüp öteki dövünce ya da biri öldürüp öteki öldürülünce, yapılan ile maruz kalınan eşit olmayan bir bölümlenme olarak görüldüğünü; buna karşılık yargıcın, ceza ile kazancı azaltarak bunları düzeltmeye çalıştığını ekler.²⁶

²⁴ Sykophantes: Sözcük anlamı "incir çalanı haber veren kimse", "incir muhbiri" demektir. Atina'da söz konusu yasaya dayanarak kişisel kazanç sağlamak için uyduruk bir suçlamayla bir kişi aleyhine dava açan kişi.

²⁵ Aristoteles, *Atinalıların Devleti* 62. 2; Plutarkhos, Perikles IX Şurada: *Hayatlar: Perikles - Fabius Maximus* (Çev. O. Davies), Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1945.

²⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (Çev. C. Şentuna- S. Babür) Ankara, Hacettepe Yayınları, 1988, V. 4. 1132 a, s.100.

Atina'da yargıç olarak görev yapacak bir erkek vatandaşa aranan koşulların başında otuz yaşını geçmiş olması, devlete borcu olmaması, vatandaşlık hak ve onurlarının hepsine sahip olması gelmektedir. Bir kimse koşullara uymadığı halde, hakkı olmadan yargıçlık ederse bu durum bildirilir ve yargıç mahkemeye verilir. Hakkı olmadığı halde yargıçlık yaptığı anlaşılırsa, yargıçlar bu kişinin çarptırılacağı cezayı ya da ödeyeceği para cezasını belirleme hakkına sahiptir. Para cezasına çarptırılırsa yalnızca mahkemenin ona yüklediği para cezasını değil, eskiden borçları varsa onları da ödeyinceye kadar hapisanede tutulurdu.²⁷ Görevlendirilme koşullarının bu şekilde belirlenmesinden sonra atanan her yargıç, meşe palamudundan bir tahtaya (*pinakion*) sahip olur. Tahtanın üzerinde kendisinin, babasının ve bağlı olduğu *demosun* adıyla A (alfa) harfinden K (kapa) harfine kadar olan on harften biri yazılıdır. Aristoteles'e göre kalabalık bir yargıçlar (*dikastes*) kurulu vardır, bunlar bir çeşit jüriye benzer; davacı iddialarını söyledikten sonra davalının savunmasını dinlerler.²⁸ Tarafların dinlenmesini tamamlanınca önce iddianın geçerli olup olmadığını saptarlar, geçerli olduğunu kabul ederlerse sonrasında istenilen ceza ya da ödentinin verilip verilemeyeceğine olmak üzere iki kere oy verirler. Hukuk davası ve ceza davası ayrımı olmayan bu çok basit usulde yargıçlar tarafların istekleriyle bağlıdır, onların dışında karar alamazlar.

Atina yargı sisteminin en önemli özelliği, mahkeme (*dikasterion*) ile mahkeme başkanı (*hegemonidikasteriou*) arasında bir ayrım yapmasıdır. MÖ VI. yüzyılda, Solon tarafından kurulan jürilerden oluşan halk mahkemesi olarak sadece *heliaia* varken, MÖ V. yüzyılda bu mahkemenin yerini *dikasterion* (halk mahkemeleri) almıştır²⁹. Aynı zamanda On Birler (*hendeka*) veya generaller (*strategoı*³⁰) hatta tahsildarlar (*apodek-*

²⁷ Aristoteles, Atinalıların Devleti, 63.

²⁸ Aristoteles, Politika (Çev. M. Tunçay) İstanbul, Remzi Kitabevi, 12. Basım 2010, II.8, s. 51.

²⁹ Aristophanes, Eşek Arıları 119-120, 1108-9 (Çev. S. Eyüboğlu- A. Erhat), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006.

³⁰ Ordu komutanı olan strategoslar, MÖ V. yüzyılda Atina'da hem askerlikle hem siyasette önemli rol oynarlardı. Halk Meclisi, her bir kabileden bir kişi olmak üzere her yıl on strategos seçerdi. Bütün strategoslar, savaş işlerinden sorumlu arkhopolemarkhosun yüksek komuta yetkisi altında bulunurdu. Ancak, arkhopolemarkhos dâhil bütün arkhonların kurayla seçiliyor olmaları askeri konulardan anlamayanlara ordunun teslim edilmesi anlamına geldiğinden, çok çeşitli riskler

*taï*³¹), asıl görevleri adli meseleler olmamakla birlikte mahkeme başkanı (*hegemonēs dikasterion*) olarak görev alabilmekteydiler. *Dikasterion*larda yargıç olarak görev yapacak mahkeme üyeleri, her kabileden³² 600 kişi olmak üzere kendi isteğiyle görev almak isteyen otuz yaş ve üstü erkek vatandaşlar arasından, yılda bir kez kurayla belirlenmekteydi³³. Yasama ve yürütmede olduğu gibi, mahkemelerde de uzmanlaşmış kişilerin bulunmadığı Atina'da bir davayı görmek amacıyla 6000 yargıcın toplandığı anlamına gelmektedir ki, bu kadar çok sayıda yargıcın toplandığına ilişkin bilinen sadece bir kayıt bulunmaktadır.³⁴ Bununla birlikte yargıç sayısı dava türlerine göre değişmekteydi. Bireyler arasındaki uyuşmazlıklar hakemler aracılığıyla çözümlendiğinden mahkemenin iş yükünü daha ziyade siyasi davalar oluşturmaktaydı. Bu durumda yargıçlar, daha önce demokratik olmayan dönemlerdeki ceza verme yetkilerini sürdürmüşlerdir, fakat bu suç ve suç tiplerinin tanımı yasalar tarafından belirlenmişti. Böylesi bir düzenlemenin her yargıç için getirilmesi, yasal cezaların yetersiz kaldığı durumlarda bu kişilerin keyfi davranmasını engellemiştir. Ancak yargıç, yasadaki suça bağlı kalsa da cezanın belirlenmesinde takdir yetkisine sahipti. Yargıçlar eğer isterlerse Halk Meclisi (*Ekklesia*) veya Danışma Meclisi (*Bule*) öncesinde bir adli kovuşturma için suçlama (*eisangelia*)³⁵ yapabilmekteydiler³⁶, fakat olasılıkla standart uygulama usulleri suçlunun bir mahkeme önüne çıkarılmasıydı. Ne yazık ki, bu gibi durumlarda uygulanan usul kuralları bilinmemektedir.

taşımaktaydı. Bu nedenle bu görev sonradan strategoslara aktarıldı.

³¹ Atina'da vergileri toplayan devlet memurlarına verilen ad. Apodektai vergi vermekle yükümlü vatandaşların ve borçlarının listesini tutarlar, tahsilât yaptıkları kişinin adını listeden silerlerdi.

³² Atina vatandaşları önceleri dört kabileye (*phylai*) ayrılmıştı. Vatandaşlık hakkı kazanan her erkek vatandaş bir kabilenin üyesiydi ve kalıtsal olan kabile üyeliği sadece erkek çocuklara geçerdi. Kleisthenes, Beşyüzler Meclisi diğer adıyla Danışma Meclisi'ne (*Bule*) her biri elli üye sağlayan kabilelerin sayısını ona çıkarmıştır.

³³ Aristoteles, Atinalıların Devleti, 24. 3.

³⁴ Andocides I. 17, Kullanılan Metin ve Çeviri: Kenneth John Maidenment, *Minor Attic Orators*, II. Vol, Cambridge, Harvard University Press, 1982.

³⁵ *Eisangelia* (suçlama): Ceza yargılanmasının gerçekleşebilmesi için suç isnadının yargı makamlarına getirilmesi anlamını taşır. Areopagos Meclisi'nin *eisangelia* (suçlama) yasasına dayanarak devlete karşı işlenmiş suçlarla ilgili kovuşturma yetkisini korumaya devam etmiştir.

³⁶ Thukydides, Peloponnesos Savaşı (Çev. T. Gökçöl), İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1976, 8. 70 ve 8. 92.

I. Arkhonlar

Yargıcın hem mahkeme başkanı hem de savcı olması pek olası değildir. Suçlama bir temsilci tarafından yapılmış olabilir. İkinci ve en önemli durum, yargıç, kendi teklifinin görüşüleceği mahkemeye gelmeyip kendi alanı ile ilgili konularda, özel kişilerin suçlama ve taleplerini sunduğu durumlarda ortaya çıkar. Buradaki rolü adliye memurunun görevine benzer; suçlamayı alır, yasalara riayet edilip edilmediğine bakar, yargıçların üstüne düşünerek karar vereceği materyalleri hazırlar, *Thesmotetai* (yasa koyucu *arkhonlar*) ile birlikte mahkeme gününü kararlaştırır, mahkemeye başkanlık eder ve bazen de cezanın infazından sorumlu olur. Anayasa kuralları ve pratiği ona mahkemenin ön hazırlığında pek fazla yetki vermez ve hatta kararda da hiç bir etkisi yoktur. Hukuki ve yönetsel fonksiyonların bu ayrımı, yargıcın kendi yetki alanında olmayan konularda suçlamada bulunamaması gibi basit ve anlaşılabilir bir ilkeye dayanır. Yargıcın 'yetki alanı' yürüttüğü görev tarafından tanımlanırdı. Örneğin birinci *arkhon* (*arkhon eponymos*) yetimlerin, kadın mirasçılarının ve dulların haklarından sorumluydu, yani vatandaşların aile hakları ile ilgilendirirdi.³⁷ Yetimlere, dullara ve mirasçılara haksızlık yapanları mahkemeye vermek ya da para cezasına çarptırmak onun göreviydi. Adam öldürme veya dine hakaret suçları ilkel kralın hem adını hem de dini görevlerini taşıyan ikinci *arkhonu* (*arkhon basileus*) ilgilendirirdi.³⁸ Cınayet işleyerek dinen kirlenmiş olan insanların vatandaşlık haklarını kaybetmelerine karar vermek yetkisine sahip *Arkhon basileus*, devlet dinini denetler ve atalardan kalma kurban törenlerini düzenlerdi. Bu bağlamda yargılama yetkisi, resmi görevleriyle ilişkili olarak dine karşı işlenmiş bütün suçları içerirdi. Çeşitli adam öldürme davaları için oluşturulan bütün mahkemelere de *arkhon basileus* başkanlık ederdi. Fakat kasıtlı öldürme ve yaralama davalarıyla zehirleyerek öldürme, yangın çıkarma suçlarına Areopagos Mahkemesi önünde bakılırdı. Üçüncü *arkhon* (*arkhon polemarchos*) savaşta komutanlığı üstlenen olan eski askeri fonksiyonlarından arındırılmıştı; onun yerine taksirli öldürme, öldürmeye kışkırtma davalarıyla bir köleyi, Atina'da yerleşmiş bir yabancıyı (*metoikos*)³⁹ ve değişik amaçlarla geçici süre orada

³⁷ Aristoteles, *Atinalıların Devleti* 56. 6.

³⁸ Aristoteles, *Atinalıların Devleti* 57.

³⁹ Yunancası *metoikos*/metoikoi, Yunan kent devletlerinde kendi isteğiyle gelip

bulunan bir yabancıyı öldürme vakalarıyla ilgili kamusal veya özel davalarda yargıçlık yapmaktaydı.⁴⁰ Savaşta itaatsizlik ya da saflarını terk etme (*lipotaksion*), orduyu yüzüstü bırakma (*lipostration*), orduyu başarısızlığa uğratma (*astreteia*) ve savaşta korkakça davranma (*deilia*) gibi askeri suçların takibatı ordunun ve donanmanın yönetiminden sorumlu generaller (*strategoï*) tarafından yapılırdı. Tüccarların limandan Atina'ya önceden belirlenmiş miktarda tahıl taşıyıp taşımadıkları konusunda ise Pazar Müfettişleri (*oi epimeletai tou emporiou*) yetkilendirilmişti.⁴¹

II. On Birler (*hendeka*)

Adları Yunanca on bir (11) anlamına gelen sözcükle anılan bu görevliler, temelde Atina'da devlet hapishanesinin yönetimi ile düzeninden ve ayrıca kölelerin çarptırıldığı işkence cezaları dâhil, mahkeme kararlarının yerine getirilmesinden sorumlu devlet memurlardır. On Birler, MÖ V. yüzyıldan itibaren yargılama görevi de yapmaya başladılar. Tapınak ve konut soyguncularını, hırsızları, yankesicileri, kölelerin çocuklarını kaçıranları, zina yapan erkekleri, yol kesenleri, korsanları, belli suçlarda suçüstü yakalanan adi suçluların cezalarının infazından sorumlularken, MÖ IV. yüzyılda bu yetki suçlunun suçunu itiraf etmesi durumunda ölümle cezalandırıldıkları davalarla sınırlandırıldı. Bu davalarda On Birler, failin ancak suçunu açıkça itiraf etmesi durumunda yargılama yetkisine sahiptiler. Aksi halde fail suçsuz olduğunu iddia ederse yargılanması için mahkemeye sevk ederlerdi.⁴² Atina demokrasisinin temel ilkesi hiçbir vatandaşın mahkemeye çıkarılmaksızın ölüm cezasına (*medena akriton apokteinai*) çarptırılmamasıydı. Bu güzel ilke bozularak, yukarıda sayılan kötülükleri (*kakourgoi*) yapanlar, On Birler tarafından mahkemesiz ölüm cezasına çarptırılmışlardır.⁴³ On Birler'e sadece suçunu itiraf edenlerle sınırlı olsa da

oraya yerleşen ve toplumda saygın konumda olan yabancılar. Siyasi hakları olmayan metoikoslar mülk edinme ve vatandaşlarla evlenmenin dışında, bütün vatandaşlık haklarından yararlanırlardı. Ayrıca vergi ödemek ve orduya hizmet etmek zorundaydılar.

⁴⁰ Aristoteles, Atinalıların Devleti 58. 1-3.

⁴¹ Aristoteles, Atinalıların Devleti 51. 4.

⁴² Aristoteles, Atinalıların Devleti 52. 1.

⁴³ Morgen Herman Hansen, The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes (Trans. J. A. Crook), Cambridge MA, Blackwell Publishers, 1991, s. 190.

yargılama yetkisi verilmesi, Atinalıların yargı ve yürütme yetkilerini birbirinden ayıramadıklarının çarpıcı bir örneğidir.

III. Yasa Koyucu Arkhonlar (*Thesmothetai*)

Yönetimsel görevlerde kolayca uygulanan bu görev dağılımı ilkesi, konu Yasa Koyucu Arkhonlar (*thesmothetai*), Kırklar (*tessarakontoi*) ve Dava Başlatanlar (*eisagogeis*) gibi, asıl görevleri hukuki konular olan yargıçlara gelince problemli bir hal alır. Kısaca belirtilecek olursa Yasa Koyucu Arkhonlar (*thesmothetai*) kamusal, Kırklar ve Dava Başlatanlar özel işlerden sorumludur. Yasa Koyucu Arkhonlar (*thesmothetai*) yöneticiler olarak yasaların yıllık olarak düzenlenmesi, gözden geçirilmesi, mahkemelerin tarih ve yerlerinin belirlenmesi; bazen de yabancılar ve vatandaşlar arasındaki davaları düzenleyen uluslararası anlaşmaların onaylanması (*ta pros tas poleis symbola*) gibi işleri yürütürlerdi. ‘Yetki alanları’ çok az özel konu içeriyordu: sahibi devlet olduğu için maden davaları (*dikai metallikai*), ‘ticari’ davalar ve ‘anlaşma’ davaları (*dikai emporikai* ve *dikai apo symbolon*), yani davalı taraflardan birinin genellikle yabancı olduğu davalar bunlara bir örnektir. Ancak bu yargıçların asıl görevleri kamusal işleyişi düzenlemek ve özellikle de devletin yasaları veya yönetimine karşı işlenmiş suçları cezalandırmaktı. Yasa Koyucu Arkhonların(*thesmothetai*) yetki alanları Danışma Meclisi (*Bule*) ve Halk Meclisi (*Ekklesia*) başkanlarının (*graphai proedri kai kaiepistatikai*) adli kovuşturmaları (*eisangeliai*), adli suçlamalar (*eisangelia* ve *probolai*), beyanlar (*endeikseis*), yasadışı teklifler ile ilgili iddianameler (*paranomoi*), rüşvet alan yetkililerin kovuşturması (*doron*) gelmektedir. Bunların dışında devlete borçluların isim listesinde yanlışlık yapanlar, yani evrakta sahtecilik (*pseudengraphes*) ve vatandaşların haklarını gasp eden yabancıların kovuşturması (*ksenias*) gibi suçlarla ilgilenirlerdi.⁴⁴ Ayrıca, devlete değil de bireye karşı işlenen suçlarda da görevli oldukları bilinir.⁴⁵ Ancak bu görev dağılımındaki ilke kesin olarak anlaşılmamaktadır: örneğin, zina suçu davalarının neden aile ile ilgilenen birinci arkhon (*arkhon eponymos*) değil de altı kişiden oluşan Yasa Koyucu Arkhonlar (*thesmothetai*) tarafından görüldüğü bilinmez.

⁴⁴ Aristoteles, Atinalıların Devleti 59. 1.

⁴⁵ Mogens Herman Hansen, s.223.

IV. Kırklar (*Tesserakontoi*) / *Demos* Yargıçları:

MÖ VI. yüzyılın ortalarında tiran Peisistratos tarafından soyluların yerel yargılama hakkını ortadan kaldırmak için oluşturulmuş, ancak tiranlık rejiminin çökmesi üzerine önemini yitirmiş olan otuz kişiden oluşmuş *demos* yargıçlığı birimi (*dikastai kata demous*), MÖ 453/2 yasasıyla yeniden oluşturulmuştur.⁴⁶ *Demos* yargıçları *dikasterion*lar üzerindeki iş yükünü azaltmak ve davaları Atina'ya taşımadan yerinde yargılama yapmak amacıyla kırsal nüfusa sağlanmış bir ayrıcalıktı. Gezgin olan otuz *demos* yargıç, sonraları davaları seyahate çıkmadan Atina'da görmeye başladılar.⁴⁷ MÖ 403 yılında, Otuzların oligarşik yönetiminin⁴⁸ yıkılmasından sonra sayıları kırk kişiye çıkarıldığından Kırklar olarak adlandırılan kırk yargıçtan oluşan birim, Atinalıların yaşamında esasen antik edebiyat metinlerinde ve yazıtlarda anlatıldığından çok daha fazla öneme sahipti. Kırk yargıç, her *demostan* dört kişi olmak üzere kur'a ile tayin olurdu ve her yargıç kendi *demusunun* üyelerine karşı açılan davalara bakardı. Bu yargıçların, davacının iddiasına göre maddi değeri 10 *drakhme*y⁴⁹ aşmayan özel hukuk davalarında kendi başlarına karar verme yetkileri vardı.⁵⁰ Bu miktardan fazla ceza gerektiren davalarda ise karar vermeyi hakemlere (*diaitetai*) bırakırlardı. Ancak hakemin kararını taraflardan birinin uygun bul-

⁴⁶ Aristoteles, Atinalıların Devleti 16. 5, 26. 3, 48. 5, 53. 1; Demosthenes, Against Timocrates, 24. 112 Kullanılan Metin ve Çeviri: Against Meidias. A. Ration, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton (J. H. Vince) The Loeb Classical Library, London, 1956.

⁴⁷ Douglas Maurice Macdowell, s. 206.

⁴⁸ Otuzlar Yönetimi: Oligarşi eğilimli bir grup Atinalı, yaklaşık otuz yıl süren Peloponnesos Savaşlarının ardından, MÖ 404 yılında demokrasiyi devirip yeniden oligarşi yönetimine uygun bir anayasa hazırlamaya kalkışır. Bunun üzerine Halk Meclisi'ni yeni bir anayasa hazırlayacak otuz kişiden oluşan bir kurul atamaya zorladılar. Otuzlar yeni bir meclis kurdular, mahkemeleri dağıttılar, kendilerine muhalefet eden düşmanlarını ortadan kaldırdılar ve mal varlıklarına el koydular. Demokrasi yanlısı sürgünlerin bir araya gelmesi üzerine de ılımlı oligarşi yanlıları Atina'da yönetimi üstlendiler. Sparta kralı Pausanias'ın arabuluculuğuyla taraflar arasında uzlaşma sağlandı, sonunda yeniden tam demokrasiye dönüldü.

⁴⁹ Yunan kent devletlerinde kullanılan gümüş sikkedir. Önceleri kentten kentte değeri değişen bu gümüş sikke, Atina'nın MÖ V. yüzyılda ticarete üstünlüğü ele geçirmesiyle tedavüldeki başlıca para birimi haline gelmiştir. Bir *drakhme* 6 *obolos*, 1000 *drakhme* 1 *mina* ve 60 *mina* da 1 Atina talantonuna eşittir.

⁵⁰ Aristoteles, Atinalıların Devleti 53. 1-2; Lysias, Against Pankleon 23. 2, Kullanılan Metin ve Çeviri: Lysias (Çev. W. R. M. Lamb), Cambridge, MA Harvard University Press, 1988; Mogens Herman Hansen, s.238; Douglas Maurice Macdowell, 240.

maması durumunda davalar bir *dikasteriona* götürülürdü.⁵¹ Kırklar ya da Kırk Yargıç özellikle mülkiyet hakları, satışlar, borçlar, sözleşmeler ve kira gibi özel davalarla yetkilendirilen mahkemelerdi ve bu davalara bakanlar da bir bakıma gerçek yargıçlardı.

Kırklar'ın baktığı bir başka dava ise hesap verme davasıdır. Her vatandaş, bir mahkeme önünde hesap vermiş bir memura karşı kişisel ya da devleti ilgilendiren bir hesap verme davası (*euthynai*) açılabil-mekteydi⁵². Böyle bir dava açmak isteyen herhangi bir vatandaş hesap verme gününden sonraki üç gün içerisinde kendi adıyla birlikte suç isnat ettiği memurun adını, ortaya attığı suçu, ona verilmesini doğru bulduğu cezayı beyaz bir tahta üzerine yazarak bir *euthynosa* (araştırmacı) verirdi. Kura ile her kabileden bir kişi olmak üzere seçilen araştırmacı (*euthynos*) bu yazıyı alır, işi araştırır, memurun kişiye karşı işlediği suçtan dolayı yargılanması gerektiğine karar verirse o kabilenin davalarına bakan Kırklar'a, memurun devlete karşı işlediği suçtan suçlu bulunursa Yasa Koyucu *Arkhone*lara (*thesmothetai*) havale ederdi. Bunun üzerine söz konusu yargıçlar, memura mahkemede hesap verme davası açardı ve bu davalarda yargıçların verdikleri karara itiraz edilemezdi.⁵³

V. Hakemler (*Diaitetai*)

Yargılama amacıyla Atinalılar tarafından oluşturulmuş organize bir birim olan Hakemler (*diaitetai*) 10 *drakhmeyi* aşan ceza hukuku davalarına bakarlardı. Temelde kamu ve özel davalarda usul aynıydı: örneğin kutsal değerlere saygısızlık yapan birini bu suçtan mahkemeye getirecek resmi bir savcı olmadığından, bu görevi kendi isteğiyle seçen ve sonrasında davayı kendi özel davasıymış gibi yürütecek olan bir vatandaş üstlenirdi. Atina'da hem resmi hem de özel hakemler bulunduğundan davacılar istedikleri takdirde özel hakemlere başvurmakta özgürdüler. Mevcut yasaların yanı sıra usul kurallarının da olmasına karşın, adlarını askerlik listesinden sildiren 60 yaşın üzerindeki vatandaşlar arasından her yıl kurayla seçilerek oluşturulan Hakemler (*diaitetai*), ta-

⁵¹ Aristoteles, Atinalıların Devleti 53. 5.

⁵² Aristoteles, Atinalıların Devleti 48. 4-5.

⁵³ Stephen Todd, s. 128; Alick Robin Walsham Harrison, The Law of Athens, vol. II, Indianapolis, Hackett Publishing, 1998, ss. 66-68.

raflar henüz mahkemeye gitmeden davaya müdahale ederlerdi. Taraflar arasında uzlaşma sağlayamazlarsa bir karara varırlar, mahkemelik olan kişiler bu kararı uygun bulur ve karara bağlı kalacaklarına söz verirlerse mahkeme sona ererdi.⁵⁴ MÖ IV. yüzyılda Hakemlerin (*diaitetai*) yargılama yetkisi zorunlu hale gelince, bu yargılama sistemi hızlı çalışan ve ucuz olan bir itiraza açık yargı kararı veren hakem heyetinin görevlerini yerine getiren bir biçim aldı. Herhangi bir davada, yargıç görevini yapan hakem (yani *diaitetes*), bir *prytanis*⁵⁵ tarafından kurayla seçilirdi. Hakemlerin genellikle tek oturumda herkesin görebileceği biçimde yapılan gizli oylamada oyçokluğuyla verdiği karar, yargılama görevi yapan bir yetkilinin onayından geçmek zorundaydı. Böylece Halk Mahkemesi (*Heliaia*) özel davalar için modern hukuk sistemlerindeki bir istinaf mahkemesinin görevini üstlenmiş olur.⁵⁶ Kırklar, *eponymos*ların listesinde⁵⁷ adı bulunanlara hakemlikleri dağıtırlar; her hakeme bakmak üzere verilecek davalar için kura çekerlerdi. Kırklar tarafından bu şekilde atanan kişi kur'ada kendisine çıkan işleri, yani hakem olarak verilen görevi yerine getirmekle mükellefti. Yasa, altmış yaşına gelmesine rağmen hakemlik yapmamış olanların vatandaşlık hak ve onurlarını kaybedeceğini (*atimia*⁵⁸) bildirirdi. İstisnai olarak sa-

⁵⁴ Aristoteles, Atinalıların Devleti, 53. 2.

⁵⁵ Sözcük anlamı "başkanlık, başkanlar" olan *prytaneis*, Atina'da Klesithenes'in MÖ 508-507'deki siyasal reformlarından sonra oluşturulan on kabile (*phylai*) her yıl kurayla Danışma Meclisi'nin (*Bule*) görev yapmak üzere seçilen elli üyeden her birine verilen addır. On gruptan oluşan *Prytaneis* gruplarından her biri yılın onda biri boyunca, Danışma Meclisi'nin (*Bule*) yürütme kurulu olarak hizmet ederdi. Devletin tüm acil ve öncelikli işleri *Prytaneis* tarafından ele alınırdı. Bu görevliler kesintisiz olarak 24 saat çalıştıkları için kamuya ait devlet konutu anlamına gelen *prytaneion*da her gün devlet hesabından yemek yerlerdi. İşleri yürütmek amacıyla aralarından her gün değişmek üzere kurayla bir başkan (*epistates*) belirlenirdi. Danışma Meclisi'ni (*Bule*) ve gerekirse Halk Meclisi'ni (*Ekklesia*) toplantıya çağırma ve bunun için gerekli hazırlıkları yapmak *Prytaneis*'in göreviydi.

⁵⁶ Douglas Maurice Macdowell, s. 30-33.

⁵⁷ Atina'da en yüksek devlet memuru olan yöneticiye (baş ya da birinci *arkhona*) verilen addır. *Eponymos*, *arkhoneponymos*lar arasından görev yaptıkları yıllara kendi adlarını verenler için kullanılan terimdir. Her kabilenin birer tane olmak üzere 18 yaşından 60 yaşına kadar olanlar için 10 kabile *eponymos*u ve ayrıca her doğumdan olanlar için birer tane olmak üzere 42 yaş *eponymos*u vardır.

⁵⁸ Sözcük anlamı "onursuz, şerefsiz" olan ve devlete karşı işlenen belirli suçlara karşı, vatandaşlık haklarının tümünden veya bir kısmından yoksun bırakılma cezasına verilen addır. *Atimia* cezası geçici ya da sürekli olabilirdi. Bu cezaya çarptırılan bir kişi agora ve tapınaklara girme ve mahkemelere başvurma hakkından yoksun kalırdı. Söz konusu cezanın yasalaşmasıyla birlikte yasal vatandaşlık yaratılmıştır (Aristoteles, Atinalıların Devleti 56. 3).

dece o yıl başka bir resmi görevde olanlar veya yurt dışında bulunanlar bu cezadan muaf tutulurlardı. Mağdur tarafın hakem aleyhinde yaptığı herhangi bir şikâyet, birime dâhil olan herkes tarafından dinlenirdi ve hakem aleyhinde alınacak bir karar oy kullanma hakkından mahrum kalmasına neden olurdu. Yine de hakemin mahkemeye (*dikasterion*) temyiz yolu açıktı. Hakemin başlıca görevi taraflar arasında uzlaşma sağlamaktı. İddiaların dinlenmesi ve kanıtlar sonucunda bu uzlaşma sağlanamamışsa, tayin edilen günde kararı verir ve agorada bulunan 'yemin taşı' üzerine yemin ederek onaylardı. Eğer davacı itiraz etmezse, dava kapanırdı. Ancak taraflardan biri temyize giderse hakem delilleri, yeminleri, iddiaları, kısacası kararına ışık tutan tüm materyalleri her biri bir taraf için olmak üzere, iki kutuya (*ekhinoi*) koyup, kararına dair bir not iliştiirdikten sonra davayı mahkemeye getirip duruşmaya başkanlık yapardı. Davada söz konusu olan miktar, görevi daha önceden almış olduğu Kırklar yargıçları arasından dava edilenin kabilesinin işleriyle ilgilenen dört yargıca mühürlü olarak teslim ederdi. Bu davalarda maddi değeri 1000 *drahkmeden* az ise 201, 1000 *drahkmeden* fazla ise 401 yargıç olurdu. Bu aşamada kutularda yer alan mevcut deliller ve iddialar dışında herhangi bir şeye başvurulmasına izin verilmezdi⁵⁹.

Hakemler (*Diaitetai*), Atina demokrasisinin en ilginç buluşlarından birisidir. Kurumun planlaması, öncelikli amacı barışı tahsis etmek olan deneyimli ve tarafsız kişiler tarafından özel davaların sonucu vardırılması için mükemmeldi. Ancak bunların ne ölçüde başarılı oldukları ve temyize gidilmeden ne kadar davayı kapattıkları bilinmemektedir. Hakem kura esasına dayanarak seçildiğinden kararının davacılar ve mahkeme üzerindeki ağırlığı hakemin kişiliğine göre değişiklik gösterirdi. Fakat demokrasi açısından bakıldığında, çok sayıda ihtilafın içinde yasanın kendi halinde iki vatandaşını mahkeme sıkıntısına sokmayıp, adaleti tahsis etmek için ucuz, basit ve uzlaştırıcı yollar sağladığı açıktır.

VI. Dava Başlatanlar (*eisagogeis*)

Kararın hızlı bir şekilde çıkması istenilen durumlarda, davaları bir ay içinde (*emmenoidikaia*) gördürüp bir hükme bağlanmasını sağla-

⁵⁹ Aristoteles, Atinalıların Devleti 53.

yan bir birimdi. Sayıları beş olan Dava Başlatanlar, iki kabile adına bir kişi olmak üzere ve toplamda on kabileyi temsilen kurayla belirlenerek atanırlardı ve yargı görevini Yasa Koyucu *Arkhonlar (thesmothetai)* yetkisi altında yaparlardı. Dava Başlatanlar hakkında MÖ V. yüzyılda Delos Birliği üyelerinden alınan vergi tutarlarını yeniden inceleyen mahkemeye başkanlık yaptıkları⁶⁰ dışında herhangi bir bilgi bulunmaz. MÖ IV. yüzyıldan itibaren bir ay içinde görülmesi gereken davaları başlattıkları ve karara bağladıkları bilinmektedir. Bu davalarda şikâyet alındıktan bir ay sonra duruşma gerçekleştirilirdi, fakat bu görevlilerin 'yetkisi' bütün 'bir ay içinde görülen' davaları kapsamazdı; mültezimlerin açtığı veya mültezimlere (*telonai*) açılan ve Tahsildarlar (*apodektai*) tarafından görülen davalar, yani '*dikaiemporikai*' da bir ay içinde karara bağlanması gereken davalardı. Ayrıca çeyizin geri verilmesi için açılan dava, aldığı borç parayı ödemeyen birine açılan dava, aldığı ödünç paranın aylık faizini ödemeyenlere açılan dava ve pazarda iş yapmak üzere ödünç alınan sermaye davalarına bakarlardı. Bunlardan başka hakaret davaları⁶¹, dernekler ve kurumlarla ilgili davalar, koşum hayvanları, köleler, devletin bir savaş gemisini donatmakla görevlendirilmesine rağmen görevini yerine getirmeyen zengin vatandaşlara açılan ve son olarak da sarraflıkla ilgili davalar Dava Başlatanlar'ın yetkisindeydi.⁶² Söz konusu yargıçların hem ceza hukuku hem de özel hukuktan kaynaklanan sınırlı sayıda (*numerusclausus*) uyumsuzluk konusunda yetkilendirilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Atina demokrasisine dışarıdan gelecek olası bir tehlikeye karşı tedbir amacıyla kurulan mahkemelere yöneticilerin atanması ve davranışları üzerinde etkili olan, hatta Danışma Meclisi'nin (*Bule*) otoritesini bile engelleyebilen demokrasinin bütün güçlü yargıçları (*dikastes* veya *heliastes*) sadece otuz yaşından büyük sıradan birer vatandaşlardı. Atina demokrasisinin en karakteristik özelliği, egemen bir Halk Meclisi'nde (*Ekklesia*) ve hem yargıç hem de hem jüri üyesi olan, gizli oy veren ve kararlarına karşı temyiz yolu kapalı olan yargıçlardan (*dikastes*) oluşan mahkemelerde (*dikasteria*) bir araya gelen bütün vatandaş-

⁶⁰ Alick Robin Walsham Harrison, s. 21-23.

⁶¹ Demosthenes 37. 33'te bu davaların MÖ 346 yılında Kırklar'ın yetkisine devredildiğini yazar. Kullanılan Metin ve Çeviri: Douglas Maurice Macdowell, Demosthenes Speeches 27-38, Austin, Texas of University Press, 2004.

⁶² Aristoteles, Atinalıların Devleti 52. 2.

ların oyçokluğuyla yönetimine dayanmasıydı. Bu ortamda yargıçların yargı görevini yapmalarına mani olacak devlete borçlu olma durumu veya *atimia* cezası almış olma gibi bir engelinin bulunmaması gerekmektedir. Bu sınırlı bilginin dışında birimin nasıl seçildiği ve MÖ V. yüzyılda alt bölümlere nasıl ayrıldığı konusunda günümüze kalan herhangi bir kayıt yoktur. Ancak yargı yetkisinin fiili uygulamada keyfi ve öngörülemez olduğu hakkında komedyacı Aristophanes'ten daha iyi bir kaynak şu an için yoktur⁶³. Yazara göre yargıç sayısı 6000'i geçmemiştir.⁶⁴ Aristoteles ise devletten maaş alan 20.000 kişinin içinde yargıçların 6000 kişilik bir grup olduklarını belirtmiştir⁶⁵. Perikles tarafından verilmeye başlanan bir günlük oturum için 2 *obolos* ücret, MÖ 425/4 yılında Kleon tarafından 3 *obolos*a çıkartılmış ve kurumun tarihi boyunca hep aynı kalmıştır.⁶⁶ Mahkemeler, şenlik zamanları ve Halk Meclisi'nin (*Ekklesia*) toplantı günlerinde olduğu gibi her gün toplanmazdı, dolayısıyla yargıçlık görevi üstlenenler sadece oturuma katıldıkları gün için ücret alırlardı.

Aristoteles'in çağına gelene kadar, MÖ IV. yüzyıldaki yargıç kurullarının yapılanması hakkında çok az şey bilinir. Yargıçlık görevine tayin ile bir mahkemede hizmet etmek üzere tayin arasında dikkatli bir ayırım yapılmalıdır. İlk olarak, yargıçların bu yüzyılın ilk çeyreğinde A (alfa) harfinden K (kappa) harfine kadar olmak üzere on bölüme ayrıldığını, her bölümün aynı sayıda üye barındırdığını ve her kabileyi temsilen üyelere sahip olduğunu biliyoruz. Ancak, yargıçların nasıl ve ne zaman seçildikleri veya sabit bir sayı olup olmadığı konusunda bilgiye sahip değiliz.

Mahkemelerin Oluşturulması:

Adalet işlerinin görülmesini idare etmek ile suçu araştırmak üzere dokuz *arkhon* olduğu, fakat özellikle altı kişiden oluşan Yasa Koyucu *Arkhonlar(thesmothetai)* kurulunun yetkisinde bulunduğunu gördük. Baktıkları hukuki işlerin alanı geniş sayılmazdı: bütün aile hukukuna *arkhon eponymos*, dini ve adam öldürme davalarına *arkhon basileus*,

⁶³ Aristophanes, *Kömürçüler*, 375-6; *Atlılar* 1356 vd; *Eşek Arıları* 550-579.

⁶⁴ Aristophanes, *Eşek Arıları*, 662.

⁶⁵ Mogens Herman Hansen, 32-34.

⁶⁶ Aristophanes, *Atlılar*, 51, 800; Douglas Maurice Macdowell, s. 34.

metoikoslar ve yabancıların davalarına *arkhon polemarchos*, bütün öteki davalara ise Yasa Koyucu Arkhonlar (*thesmothetai*) kurulu bakardı. Adları geçen *arkhonlar* araştırdıkları davayı karara bağlamak üzere daimi iki mahkemeden birine; ya cinayet davalarına bakan beş mahkemeye ya da Halk Mahkemesi'nin (*heliaia*) önüne çıkarırlardı.

Ancak duruşma yapabilmek için bir mahkeme oluşturmak bilhassa incelikli bir işti. Yasa Koyucu Arkhonlar (*thesmothetai*) hangi duruşmaların hangi mahkemede ve ne zaman gerçekleştirileceğini belirlerdi. Mahkemelerde gerekli yargıçların toplanması yetkililer tarafından kolayca belirlenirdi, zira yasalar ve kararnameler (*psephismata*) her bir oturumda kaç kişinin olacağını saptardı. Sabah erken saatlerde yargıçlar, her biri bir kabileye ayrılmış mahkeme odalarında (*kleroteria*⁶⁷) toplanırdı ve dokuz *arkhon* ile bir sekreter (*grammateus*) bölümlere gider ve her biri kendi kabilesine başkanlık ederdi. Hangi yargıcın hizmet vereceğini ve bölünmüş odalardan oluşan mahkeme salonlarına kaç kişinin dağıtılacağını karara bağlamak günün öncelikli işiydi. Bu işlemin ilgi çekici olmasının sebebi kabilelerin ayrılmış olduğu on bölümün her birinden tek tek temsilcilerin seçimi ile ilgili titiz ayarlamaların gerçekleştirilmesiydi. Aristoteles, bu kadar zahmete neden girildiğini açıklamaz. İkinci iş, o gün için görevlendirilen yargıçların her birine bakacakları davaların dağıtılmasıydı. Yasa Koyucu Arkhonlar (*thesmothetai*) mahkeme binaları kullanırdı ve bunlar 'Λ' (lambda) harfinden itibaren adlandırılırdı. Bunun dışında her mahkeme binasının kapısının üst pervazında kendine özgü bir renk de bulunurdu. Örnek verilecek olursa, biri 200 diğeri 400 yargıçlık olmak üzere sadece iki mahkeme toplanıyor ve 'Λ' (lambda) harfli yeşil mahkemeye, 'M' (mü) harfli de kırmızı mahkemeye verilir. Daha sonra her biri mahkeme salonu olarak kullanılacak bölünmüş odada, yirmi adet 'Λ' (lambda) işaretli meşe palamudu, 40 adet de 'M' (mü) ile işaretlenmiş meşe palamudu bir kupa (*hydria*⁶⁸) içine konulurdu; 20 yeşil sopa ve 40 kırmızı sopa da girişe yerleştirilirdi. Hâlihazırda seçilmiş 60 yargıç birer birer kupadan meşe palamudu seçmeye çağırılırdı. Meşe palamudu her bir

⁶⁷ Kleroterion, kura, ad çekme yoluyla devlet memurlarının (magistratlık) seçimlerinin yapıldığı yer.

⁶⁸ Hydria "su kabı, şarap küpü; ölülerin küllerinin konulduğu urna" anlamlarının yanı sıra "mahkemede oyların konulduğu kupa, oy sandığı" anlamına da gelmektedir.

kişinin görev yapacağı mahkemeyi belirlerdi. 'Λ' (lambda) harfi işaretli meşe palamudu çeken bir yargıca yeşil bir sopa verilir, elinde meşe palamudu ve sopayla beraber yeşil mahkemeye giderdi. Yargıç mahkeme binasına girmeden önce palamudu bir görevliye verip karşılığında bir marka (*symbolon*) alırdı ve bununla da gün sonunda görev ücreti olarak 3 *obolos* ödenek alırdı. Ancak ödeme kabileler arasında değil, bölümler arasında dağıtılırdı.⁶⁹

Bu karmaşık sistemin uygulanmasının sebebi olasılıkla rüşvet ve korkutma/tehdit gibi yasa dışı durumların önüne geçmekti. Yargıcın hangi mahkemede görev alacağını şansı belirliyordu, mahkemesi belirlendikten sonra da yargıcın başka bir mahkemeye geçmesi mümkün değildi. Bunun dışında her kabileden eşit sayıda yargıcın bulunması da mahkemede milletin temsili anlamına gelmekteydi.

Yargıçların Sayısı

MÖ IV. yüzyıl otoriteleri tarafından 201, 401, 500, 700, 1001, 1500, 2000, 2500 kişilik mahkemelerden bahsedilmiştir: Örneğin, MÖ 415 yılında siyasi bir duruşmanın 6000 yargıçtan oluşan bir mahkemede görüldüğü sadece bir yerde, Andocides'in *Mysteries* eserinde geçer fakat bu metnin de güvenilirliği yoktur.⁷⁰ Perikles'in davasında 1500, maddi değeri 1000 *drakhmeye* kadar olan davalarda 201, bu miktardan daha fazla para cezasının önerildiği davalarda 401 yargıç görev yapardı. 500, 700 gibi düz olarak verilen rakamlar aslında 501, 701 kişilik olan ve nispeten daha az öneme sahip mahkemelerdi.⁷¹ 1001 ve daha fazla yargıçtan oluşan mahkemeler büyük siyasi davalarla ilgilenirdi.⁷² Doğal olarak bu kadar kalabalık sayıda yargıçı alabilecek mahkeme binalarına ihtiyaç vardı; ilkin Metiokheion, her ne kadar müzikle ilgili performanslar için yapılmış olsa da Odeion ve Stoa Poikile mahkeme binaları olarak kullanılmıştır.⁷³ Ancak MÖ V. ve IV. yüzyıllarda Trigo-

⁶⁹ Aristoteles, Atinalıların Devleti 64-65.

⁷⁰ Stephen Todd, *The Shape of Athenian Law*, New York, Oxford University Press, 1993, s.37.

⁷¹ Aristoteles, Atinalıların Devleti 53. 3; Plutarkhos, Perikles, 32. 4; Alick Robin Walsham Harrison, s. 47.

⁷² Demosthenes, *Against Timocrates*, 24. 9, *Kullanılan Metin ve Çeviri: Against Meidias. Adration, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton* (J. H. Vince) *The Loeb Classical Library*, London, 1956.

⁷³ Aristophanes, *Eşek Arıları*, 273-275, 1109; Douglas Maurice Macdowell, s. 35.

non, Parabyston, Phoinikioun (Kırmızı) ve Batrakhion (Yeşil), Palladion, Areopagos, Delphinion, Phreatto, Prytaneion ile en büyük ve en geniş olan Heliaia mahkemeleridir.⁷⁴

Yargıç Yemini

Halk Mahkemesi'nde görev yapan yargıçlar, muhtemelen atamaların ve bölümlere seçimlerin yapıldığı dönemde, yılda bir kez Ardetos tepesine giderek yemin ederlerdi.⁷⁵ Geçmiş Solon dönemine dayanan yemin geleneğinin tam metni günümüze ulaşmamıştır. Fakat hatiplerin göndermelerinden anlaşıldığı kadarıyla olasılıkla aşağıdaki gibidir. "Halk Meclisi (*Ekklesia*) ve Danışma Meclis (*Bule*) tarafından kabul edilen yasaların ve kararların hükmüne uygun olarak oy kullanacağıma, ancak yasanın olmadığı durumda düşmanlık veya iltimas etmeksizin sadece vicdanımın sesini dinleyerek son derece adaletli davranacağıma, sadece öne sürülen suçlama konusuna dayanarak oy kullanacağıma, hem davacıyı hem de davalıyı tarafsız bir şekilde dinleyeceğime yemin ederim".⁷⁶

Yönetimde her vatandaşın sorumluluğu ve yetkisi olduğu fikrini öne süren demokrasi teorisi Atinalılar tarafından kusursuz biçimde uygulanmıştır. Tasviri yapılan bu karmaşık yapılanma da iki temel fikir üzerine kuruludur: Yasa, ortalama bir insanın anlayacağı şekilde olmalıdır ve geniş kitlelerin sağduyusu ve ahlaki içgüdüleri hukuk yönetiminin garantisidir. Atinalı yargıçların rüşvet aldığı, korku yarattığı veya maksatlı olarak sahtekârlık yaptığı konusunda hiçbir kanıt yoktur. Kendilerine verilen takdir yetkisi bir baskı aracı olarak kullanılmamıştır. Bu tehlikenin üstesinden yargıçların sayısı ve temsil özellikleri ile gelinmiş olmalıdır.

Bu mahkemelerin sayısındaki hızlı artış Halk Meclisi (*Ekklesia*) ve Danışma Meclisi'nin (*Bule*) yasal işlerle uğraşmak için harcadığı zamanı bir hayli azaltmıştır. Örneğin Danışma Meclisi'nin (*Bule*) sadece ha-

⁷⁴ Atina'daki mahkemelerin özellikle mimarileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alan Boegehold, *The Lawcourts at Athens: Sites, Building, Equipment, Procedure, and Testimonia*, Princeton, New Jersey, 1995.

⁷⁵ "Yemin, ant; yeminin tanığı" anlamına gelen 'horkos' sözcüğü, yeminlerin koruyucu tanrısı Horkos'un adından gelmektedir.

⁷⁶ Alick Robin Walsham Harrison, s. 48; Morgen Herman Hansen, s. 182.

pis cezası vermekle kalmayıp aynı zamanda ölüm cezası uyguladığı bir dönem de vardır ve olasılıkla bu *Areopagos* Meclisi'nin yetkilerinin kısıtlanmasından önce değildir. MÖ IV. yüzyılda bugünkü jürinin görevini yapan kişilerin egemenliğine tanık oluruz. Danışma Meclisi (*Bule*), sadece hainleri ve demokrasiye karşı komplo kuranları, teminatlarını yerine getirmeyen mültezimleri cezalandırmakla yetkilendirilmişti. Çünkü bu meclis üyeleri hem 500 *drahkme* üzerinde bir ceza veremiyorlardı hem de kendilerine getirilen ciddi suç davalarında mahkemelere danışmak zorundaydılar. Söz konusu meclisin hukuki işlevi iki şekildeydi: özellikle para işleriyle ilgilenen memurları sorgulaması açısından son derece ihtiyatlı idarecilik ile ekonomi ve donanma gibi kamusal hizmetlerin belirli alanlarından sorumluydu.⁷⁷ Bu düzenlemeler çerçevesinde, yetki alanı kapsamında işlenmiş suçlarda görevi gereği davaya müdahale edebilirdi.

Suçlamalar: *eisangelia* ve *probole*

Danışma Meclisi'nin (*Bule*) başka bir görevi daha vardı: yargıç veya özel kişiler tarafından getirilen adli kovuşturmalar için yapılan suçlamalar (*eisangeliai* ve *probole*) yığını ile ilgilenmesi beklenirdi. Yargıçların ilgilendiği suçlamalar arasında görevini kötüye kullanan devlet memurlarına, hatiplere, jurnalcilere ve hakemlere karşı yapılan suçlamalar olarak sayılabilir.

Eisangelia ve *probolearkhon*lar tarafından yetkili mahkemeler önünde değil de, *prytaeneis* denilen görevlilerden oluşan meclis komisyonu tarafından halkın önüne getirildikleri için bunlar olağanüstü dava türleridir. İki suçlama türü arasındaki en önemli fark *eisangelia*'da suçlayıcı ya kendisi yargıç olarak ortaya çıkarak davayı hükme bağlar veya davayı yetkili mahkemeye yollarken, *probole*'de ise sadece davanın yasalar yoluyla kovuşturulması beklenir. Ayrıca dava edilen kimse kendisine karşı *eisangelia* muamelesine girilmiş ise hemen tutuklanırken, *probole*'de tutuklama yoluna gidilmez. Eğer Danışma Meclisi (*Bule*) suçlamanın incelenmesi lehinde oy kullandıysa, Başkanlar (*Prytaneis*) duruşmanın yapılması için uygun bir gün ayarlardı.

⁷⁷ Aristophanes, *Atinalıların Devleti*, 45. 2; Demosthenes, *Against Timocrates*, 24. 63, Kullanılan Metin ve Çeviri: *Against Meidias*. Adration, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton (J. H. Vince) The Loeb Classical Library, London, 1956.

Esas amaç davanın davacıya zarar vermemesi olsa da, suçun ağırlığına göre hapsedme veya kefaletle serbest bırakma yetkileri vardı. Her iki taraf dinlendikten sonra, çoğunluk aklanma lehinde oylama yaptıysa sanık serbest bırakılır ve dava kapanırdı. Eğer tam tersi yönde bir karar alınırsa, Danışma Meclisi'nin (*Bule*) karar vermesi gereken bir sonraki şey para cezasının yeterli olup olmayacağı veya konunun daha fazla hukuki yetkileri olan bir mahkemeye aktarılıp aktarılmayacağıydı. Suçlamalar aynı zamanda Halk Meclisi'ndeki (*Ekklesia*) halka da beyan edilebilirdi. İlk olarak halk, suçlamanın kabul edilip edilmeyeceği hususunda ellerini kaldırarak oy kullanırdı. Suçlamanın kabulü ve Danışma Meclisi'nin (*Bule*) ön araştırması aynı etkiye sahiptir.⁷⁸ Her iki durumda da mahkemenin söz konusu mecliste yapılması veya başka bir mahkemeye sevk edilmesi muhtemeldir. MÖ V. yüzyılın ortalarından MÖ IV. yüzyılın ilk yıllarına kadar olan süreçte, davalar bazen Danışma Meclisi'nde (*Bule*) fakat daha sık olarak mahkemelerde görülürdü. MÖ IV. yüzyılın ilk yıllarından sonra ise her zaman mahkemelerde görülmeye başlanmıştır. Yasa Koyucu *Arkhonlar* (*thesmothetai*) bu gibi konularda da başkanlık rolü üstlenmiştir.

Bir *eisangelia* ile uygun biçimde kovuşturulabilecek suçlar, sözü geçen yüzyılın ortalarına kadar açık biçimde tanımlanmamıştır. Bu tarih öncesinde *eisangelia* insanlara sahtekârlık yapanları ölümle cezalandırmak için kullanılan antik bir yasayı icra etmek için kullanılmıştır. Böylelikle, genel ya da özel anlamda ihanet (*prodosia*) bir suçlama sebebi olarak kabul edilebilir. Aslında *eisangelia* siyasi yenilgiyi cezalandırmak için kullanılırdı fakat Atina'daki işleyiş hem daha basit hem de daha sık kullanılırdı.⁷⁹ Ayrıca, Danışma Meclisi (*Bule*) aynı zamanda ekonomi gibi, üzerinde denetleme yetkisi olduğu herhangi bir konuda da "suçlama" yapabiliirdi.

Ancak, yaklaşık olarak MÖ IV. yüzyılın ortalarında, yani bugünkü hazırlık soruşturmasına karşılık gelen *eisangelia*'nın suçluyu sadece mahkeme önüne çıkarmak için kullanılan bir yol olduğu ve Danışma Meclisi'nin (*Bule*) formalite icabı iş yürüttüğü dönemde, hakkında "suçlama" yapılması gerekli olan suçlar bir *nomoseisangelitikos* ile kesin

⁷⁸ Morgen Herman Hansen, *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes* (Trans. J. A. Crook), Cambridge MA, Blackwell Publishers, 1991, s. 214-216.

⁷⁹ Morgen Herman Hansen, s. 258; Alick Robin Walsham Harrison, s. 54.

bir biçimde tanımlanıp gruplandırılmıştır. Hypereides'e göre bu suçlar demokrasiyi yıkma girişimleri; bir kentin, ordunun veya donanmanın düşmanla iş birliği yapması veya başka herhangi bir ihanet; bir hatip tarafından Halk Meclisi'nde (*Ekklesia*) halka verilen yozlaştırıcı söylemler olmak üzere üç tür suçlama vardır ve savcı görevini yapanlar, birçok suçu bu yasa kapsamına almaya çalışmıştır.⁸⁰ Bu siyasi *eisangeliai* ile diğer iki tip "suçlama" arasında ayırım yapılmalıdır. Birinci *arkhona* (*arkhoneponymos*) getirilen ve her zaman davası mahkemede görülen *eisangeliai kakoseos*, yani ebeveynlere, yetimlere, kadın mirasçılara veya dullara karşı kötü davranma ile hakemlere karşı yapılan bir suçlama olan *eisangeliai diaiteton* teriminin bu davalarda kullanılmasının sebebi usulün siyasi suçlar için kullanılmasından önce "suçlama" kelimesinin taşıdığı genel anlamdır.

Sözcük anlamı "iddia etmek, ileri sürmek" olan *probole* halkın önünde yapılan adli bir suçlamadır. *Probole* suçlama usulü resmi savcısının eksikliğini telafi etmek amacıyla tasarlanmış ve kamuyu ilgilendiren suçlar konusunda dava açmaları için bireyleri yüreklendiren muhakeme usullerinden biridir. Asalak kişilerin ve halkı boş vaatlerle kandıranların veya Büyük Dionysia, Lenaia, Eleusis Mysteriaları gibi bazı belirli dinsel şenliklerin kutsallığına hakaret edenlerin davranış ve konuşmaları bir *probole* konusu olabilirdi.⁸¹ Örneğin, Demosthenes MÖ 348 yılı ilkbaharında kutlanan Dionysia şenliği yarışmaları için erkekler korosunu çalıştırmakta olduğu sırada kendisine kin duyan ressam Meidias tarafından durmaksızın taciz edilir. Gösteri günü geldiğinde de Meidias sahneye çıkarak Demosthenes'i döver, bunun üzerine şenlikten sonraki gün Demosthenes *probole* (suçlama) ile Meidias'ın aleyhinde dava açar, davalı ve davacı Halk Meclisi'nde (*Ekklesia*) savunmalarını yapar, sonucunda vatandaşlar Meidias'ın aleyhinde oy kullanırlar.⁸² *Probole* (suçlama) başvurusunda suçlananların isim listesi, bir toplantıda altı kişinin isminden fazla olmayacak şekilde Halk Meclisi'ne (*Ekklesia*) verilir. Bu suçlama usulündeki amaç hal-

⁸⁰ Hypereides, Defence of Euxenippus 3. 7-8, Kullanılan Metin ve Çeviri: Kenneth John Maidment, Minor Attic Orators, II. Vol, Cambridge, Harvard University Press, 1982; Alick Robin Walsham Harrison, s.53.

⁸¹ Morgen Herman Hansen, s. 132, 139, 195, 267, 307.

⁸² Demosthenes, Against Meidian, 21. 215-216. Kullanılan Metin ve Çeviri: Against Meidias. Adratation, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton (J. H. Vince) The Loeb Classical Library, London, 1956.

kın yargılama yapmasını sağlamaktan ziyade mahkeme için gerekli ön hazırlık olarak genel kanısını öğrenmekti. Halk, hem sanığa yönlendirilen suçlamayı hem de savunmayı dinler ve ardından ellerini kaldırıp suçlu olup olmadığını oylardı. Eğer karar şikâyetçi aleyhinde verilirse, dava düşerdi.

Sadece bir konu, yaygın mahkemelerin etki alanından belirli bir ölçüde sıyrılabilmiştir. Atinalılar cinayet konusunda oldukça muhafazakâr bir tutum içindeydiler. MÖ VII. yüzyılda, adam öldürme ve tecavüz suçlarına çok ağır cezalar verdiği için “yasalarını kanla yazdı” yakıştırmaları yapılan Drakon’un yasa ve hükümleri, üç yüzyıllık derin değişimin ardından, Aristoteles ve Demesthones’in çağında hala saygı görüyordu. Söz konusu yasa kasten adam öldürme ile istemeden öldürene verilecek ceza arasında ayırım yaparak, kan davası ile kan parasını kaldırarak suçu derecelendirmiştir.⁸³ Platon’un *Yasaları*’ı, kan dökme üzerine eski dini kavramların canlılığını ispatlar.⁸⁴ Bu görüşe göre, katil kirlenmiştir ve etrafını kirletmektedir, kurbanın kızgın ruhu akrabalarının öç almasını istemektedir. Atina’da devletin bir işi de bu intikamın usullerini kontrol altında tutmak ve düzenlemek, suçlunun intikam almak isteyenler tarafından affedilmesi ve aklanması gereken durumları önceden belirlemektir.

Cinayet Davalarına Bakan Mahkemeler

MÖ IV. yüzyıl Atina’sında cinayet (*phonos*) davalarına bakan beş mahkeme vardı ve baktıkları davaların niteliğine göre farklı yerlerde gördükleri davaları her zaman açık havada görölürdü: Areopagos, Palladion, Delphinion, Phreatto, Prytaneum.

Areopagos Mahkemesi’nin yetki alanı dışındaki cinayet davalarına bakan ve PalladionDelphinion ve Prytaneion mahkemelerinde görev yapan yargıçlara *ephetai* (hakkı gösterenler) denirdi. Drakon öncesinde dönemde de adlarından söz edilen *ephetai* yargıçları MÖ V. yüzyıldan itibaren elli yaşın üzerindeki Areopagos Meclisi’nin eski 51

⁸³ Stephen Todd, s. 55.

⁸⁴ Platon, *Yasalar* (Çev. C. Şentuna - S.Babür) Ara Yayıncılık, İstanbul, 1988, 1992, 854c-855a-e, s. 120-121; Platon ayrıca, “yazılı olmayan yasalar” ile “babadan kalma yasalar” olarak tanımladığı geleneksel yasaların eğer gereğince korunmuş ve yerleşmiş iseler, yazılı yasaların kurtuluşunu sağladıklarını söyler (793a, s. 47).

erkek üyesinden oluşurdu.⁸⁵ Söz konusu mahkemelerin önemi hakkında çok fazla bilgi yoktur. Günümüze ulaşan tek bilgi, görev yapacak yargıçların liyakat esasına dayalı olarak seçildiğidir. Bu köklü kurumların gelişmiş demokrasi çatısı altında yaşayıp yaşamadığı ise muallâktır, ancak MÖ IV. yüzyılın erken dönemlerinde ortadan kalkmış gibi görünmektedir.

Areopagos Mahkemesi

Areopagos Meclisi üyeleri arasından kurayla seçilerek oluşturulan Areopagos Mahkemesi'nin cinayet davalarıyla ilgilenen en eski kurum olduğu bilinir. Beş mahkemenin arasında planlayarak/kasıtlı ve isteyerek cinayet işleme, öldürme amaçlı yaralama, kundakçılık ve zehirlenme suçlarının bütün davaları her ayın son üç gününde Areopagos Mahkemesi'nde görülürdü. Her biri eski birer *arkhon* olan yargıçların önceki görevlerinde duruşmalara başkanlık yapmış oldukları için yargılama usulleri konusunda deneyimleri vardı. Bu nedenle iyi bir yargıçlar kurulu olan ve büyük bir saygınlığı bulunan Areopagos Mahkemesi'nin yargılamaları sonucunda cinayetin cezası ölüm ve haciz, yaralamanın ise sürgün ve hacizdi.

Palladion Mahkemesi

Bu mahkeme, Atina kentine adını veren tanrıça Athena'nın Batı Anadolu'da Troya/Hisarlık kentinde bulunan ve bu kentin sağ ve esen kalmasının güvencesi sayılan, sihirli özelliklere sahip en eski kült heykeli olan Palladion'dan alır⁸⁶. Söz konusu Palladion heykeli ele geçirilmeden Troya kenti alınamazdı, bu nedenle Odysseus ile Diomedes bir gece gizlice Troya'ya girerek heykeli çaldılar ve kenti korunmasız bıraktılar. Bu mahkeme kasti olmayan cinayetleri, ölüme yol açma vakalarını, köleleri, *metoikos*ları (yerleşik yabancılar) ve

⁸⁵ Douglas Maurice Macdowell, s. 117.

⁸⁶ Efsaneye göre, ırmak tanrısı Triton tarafından eğitilen tanrıça Athena'nın oyun arkadaşı eğitimcisinin kızı Pallas'tır. İki küçük tanrıça savaş oyunları oynarlarken, Pallas Athena'nın attığı mızrakla vurularak ölür. Bu duruma çok üzülen Athena, Pallas'ın adını almaya ve onun adına bir heykel dikmeye karar verir. Palladion adıyla ünlü bu heykel, Troya kentinin kurulmasında da yıkılmasında da büyük önem taşır. Palladion zaman içerisinde bulunduğu kenti ya da devleti koruyan herhangi bir kutsal nesneyle özdeşleştirilmiştir.

çeşitli amaçlarla geçici süreliğine ülkede bulunan yabancıları öldürenleri yargılamasıyla bilinir.⁸⁷Davalar, yabancılarla yabancılar ve yabancılarla vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıklar olmak üzere iki türdür.⁸⁸ Kurbanın statüsünden kaynaklanan ayırıcı özellik ile davalının niyetine ilişkin ayırıcı özelliğin birbirinden hiçbir farkı yoktur, çünkü kural olarak kurbanın statüsünü öğrenmek katilin niyetini öğrenmekten daha kolaydır. Kısacası, bir yabancıнын bir vatandaş tarafından öldürülmesi durumunda Palladion Mahkemesi yargıçlarının tutumunun ne olduğu hakkında fazla bilgimiz yok, ancak bir Atina vatandaşını öldürmekle bir yabancıyı öldürmek arasında fark olduğunu tahmin etmek zor olmaz, zira Atina vatandaşı olmak bir ayrıcalıktır ve ayrıcalık da saygınlık demektir. Yani ağırlıklı olarak kölelerin ve yabancıların öldürülmesi davalarını gören Palladion Mahkemesi'nin kendi vatandaşına ayrıcalıklı davranmış olması bizleri şaşırtmaz. Sanık, mahkeme binası olarak kullanılan Athena Pallas Tapınağı'nda yargıçların huzuruna götürülür, yargılama burada yapılırdı. *Ephetai* denen yargıçlar kurbanın kabilesinden on üye seçer ve bunlar katilin affedilip affedilmeyeceğine karar verirlerdi. Kasıtlı cinayet suçunun cezası, mal varlığına el koyulmaksızın kişinin belirli bir süre için sürgün edilmesiydi. Ancak öldürülen kişinin babası, erkek kardeşleri veya oğulları belirli kurallara uygun biçimde "af" bahşederse, sürgün süresi dolmadan kişi geri dönebilirdi.⁸⁹ *Metoikoslar* ve yabancıların, koruyucu (*prostasis*) olarak seçtikleri bir Atina vatandaşına kendilerini temsil ettirmeleri gerekmektedir. Kadınlar vatandaş sayılmadıkları için yasalar karşısında hiçbir hakları yoktu. Bu nedenle özellikle hukuki meselelerde "evin efendisi, vasi" anlamına gelen bir *kyrios* tarafından temsil edilirdi.⁹⁰

⁸⁷ Aristoteles, Atinalıların Devleti 57. 3; Demosthenes, Against Aristocrates 23.71-3 Kullanılan Metin ve Çeviri: Against Meidias. Adration, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton (J. H. Vince) The Loeb Classical Library, London, 1956; Stephen Todd., s. 274; Douglas Maurice Macdowell, s.117.

⁸⁸ Aristoteles, Politika V. 1300b, 28-30 (Çev. M. Tunçay) İstanbul, Remzi Kitabevi, 16.basım 2010, s. 139 - 140; Stephen Todd, s. 169, 185.

⁸⁹ Demosthenes, Against Aristocrates 23.28-52,72, Against Pantainetos 37.39; Against Macartatus 57 Kullanılan Metin ve Çeviri: Against Meidias. Adration, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton (J. H. Vince) The Loeb Classical Library, London, 1956; Douglas Maurice Macdowell, s. 120.

⁹⁰ Kadınların hukuki statüleri için bkz. Douglas Maurice Macdowell, s. 84-108.

Delphinion Mahkemesi

Apollon'un Delphoi kentinde Themis Tapınağı'nı korumakla görevli Python adındaki canavarı öldürmesinden adını alan Delphinion Mahkemesi, cinayet işlediğinin açıkça itiraf eden ve yasalara göre bu cinayetin haklı nedenlere dayandığını iddia eden sanıkların davalarına bakar. Bu durumlar şunlardır: kişinin nefsi müdafaa sırasında ölümü, öldürülen kişinin zina sırasında suçüstü yakalanması, bir spor müsabakasında rakip sporcunun yanlışlıkla öldürülmesi veya savaşta bir askerin silah arkadaşını yanlışlıkla öldürmesi gibi davaların sanıkları Delphinion Mahkemesi'nde yargılanırdı.⁹¹ Sayılan bu suçlara genellikle ceza verilmez, sadece dinsel arınma gerçekleştirilirdi. Birçok toplumda olduğu gibi, Yunan toplumunda da dinin yasakladığı bir suç işlemek ya da dinsel bir kuralı çiğnemek ve murdar bir şeye dokunmakla kişinin kirlendiğine inanılırdı. Cinayet başlı başına bir kirlenme nedeniydi, bu durumda öldürülen kişinin kanının katilin ellerine yapıştığı inancı hâkimdi. Bunun için özenli bir şekilde uygulanacak arınma törenleri gerekirdi, yerine getirilmediği takdirde ise kişisel olarak nesiller boyu sürececek lanetler zincirinin ve kamusal olarak ise cinayetin işlendiği kentte ölümcül salgın hastalıklar başta olmak üzere, çeşitli belalarla bereketin ortadan kalkması gibi istenmeyen sonuçlarına katlanmak demektir.

Phreatto Mahkemesi

Adını Pire kentinin doğusundaki aynı adlı yerden alan bu mahkeme çok sık toplanmazdı. Efsaneye göre Salamis kralı Telamon'un iki oğlu, Aias ile Teukros, Troya soyundan olmalarına karşın Akhaların safında savaşırılar. Teukros, Mysia'ya yaptığı bir çapulculuk seferindeyken ağabeyi Aias Troya Savaşı'nda ölür. Vatana dönüşünde ağabeyinin ölümünde ihmali bulunduğu gerekçesiyle babası Telamon tarafından yurdundan kovulması efsanesine dayanan Phreatto Mahkemesi, takirle öldürmeden sürgün cezasına çarptırılanlar tarafından tekrar işlenen kasıtlı adam öldürme suçlarına bakardı.⁹² Phreatto Mahkemesi

⁹¹ Demosthenes, Against Aristocrates 23.74-75 Kullanılan Metin ve Çeviri: Against Meidias. Adration, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton (J. H. Vince) The Loeb Classical Library, London, 1956; Stephen Todd, s. 274.

⁹² Aristoteles, Atinalıların Devleti 57. 3.

yargıçları, sürgün edilmiş bir kişi kendini aklamak için yeniden yargılanma talebinde bulunduğu zaman toplanırdı. Sürgün edilmiş sanık karada yargılanırsa ilk cinayetten Attika toprağını kirlettiği inancıyla savunmasını bir kayıkta oturarak vermesi istenirdi, bu durumda *ephetai* denen yargıçlar da onu Pire kenti yakınındaki Munykhia sahiline dinlerdi.⁹³ Sanık beraat ederse sürgün bulunduğu yere geri döner, suçlu olduğuna karar verilirse ölüme mahkûm edilirdi.

Prytaneion Mahkemesi

Atina Akropolis'inin kuzeyinde yer alan ve arkaik bir özelliğe sahip olan bu mahkeme adını birinci *arkhonun* görev yaptığı başkanlık binasından alır. Kralın görev yetkilerini üstlenen ikinci *arkhon* (*arkhonbasileus*) ve kabile kralları (*phylobasileis*) faili meçhul cinayetleri, insan hayatına mal olan hayvan ve nesnelere yargıladı. Ceza verilmek istenen nesnelere devletin sınırları dışında bir yere götürülürdü. Faili meçhul cinayetleri inceleyen bu mahkemede, kendisine bütün cinayet davalarının savcısı olma görevi verilen kişi, devletin dininin temsilcisi olan kraldı (*arkhonbasileus*). Kovuşturma yapan kişi ise en yakın akrabadan başka birisi değildi. Eğer zanlı tutuklanamazsa, ikinci *arkhon* (*arkhonbasileus*) bir duyuru yaparak söz konusu kişinin agora ve kutsal mekânlara girişini yasaklardı.⁹⁴ Duruşmanın başlamasından sonra sanık Attika'dan giderek ölüm cezasından kurtulabiliyordu. Ülkeden çıktıktan sonra bütün Yunan kent devletlerini ve yerleşimlerini kapsayan panhellenik oyunlar ve Amphiktyonik⁹⁵ şenliklere katılmaktan kaçınması koşuluyla ceza almaktan kurtuluyordu. Solon, cinayet ya da tiranlık kurmaya çalışma suçlarından Areopagos ya da *ephetai* denen yargıçların ya da Prytaneum Mahkemesi'ndeki kralların mahkûmiyet

⁹³ Aristoteles, Atinalıların Devleti 57. 3-4; Demosthenes, Against Aristocrates 23. 77-79, Kullanılan Metin ve Çeviri: Against Meidias. Adration, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton (J. H. Vince) The Loeb Classical Library, London, 1956; Douglas Maurice Macdowell, s. 117.

⁹⁴ Demosthenes, Against Aristocrates, 23. 80.81, Kullanılan Metin ve Çeviri: Against Meidias. Adration, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton (J. H. Vince) The Loeb Classical Library, London, 1956; Stephen Todd, s. 275.

⁹⁵ Bir tanrı tapınağı etrafında yaşayan ve tapınağa karşı sorumluluk üstlenen Yunan halklarının kurulan dinsel birlik ya da örgüt. Güçlü devletlerin, üyelerin oylarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeleri nedeniyle bu dinsel birliğin siyasi açıdan önemi büyüktü.

kararı verdikleri kişilere oy hakkı vermemiştir.⁹⁶ Bu ifade Prytaneum Mahkemesi'nin verdiği yargı kararlarının önemine işaret etmektedir. MÖ V ve IV. yüzyıllarda kent devletlerinde şekillenen sınıf egemenliği sistemi, özellikle Atina'da hukuk ve adaletin görece olduğu düşünce-sini pekiştirir. Bu sisteme karşı çıkan Epikuros “mutlak bir adalet hiçbir zaman olmamıştır, yalnızca bir insanın bir başkasından zarar görmesini ön-lemek için toplumsal ilişkilerde ulaşılmış, yerden yere ve zamandan zamana değişen bir anlaşma” olduğunu ileri sürerken, Platon da Thrasymakhos aracılığıyla “adaletin yönetici sınıfın çıkarı olduğunu” ifade eder⁹⁷.

Sonuç

Günümüze ulaşan en eski ve önemli hukuk belgesi MÖ VII. yüz-yıla ait Drakon'un adam öldürme davalarıyla ilgili uyuşmazlıkları ve izlenmesi gereken yöntemleri belirleyen Cinayet Yasası'dır. MÖ VI. yüzyılda Solon'un siyasi, sosyal ve ekonomik reformları söz konusu çağın ihtiyaçlarını karşılamamakla kalmamış, Atina'nın gelecekte iz-lemesi gereken iç siyasetin temel dinamiklerini belirleyecek nitelikte de etkili olmuştur. Bu dönemde meydana getirilen devlet teşkilatı ve kurulları varlığını yüzyıllarca sürdürmüş, hatta sonraki devletlerin teşkilat ve yasalarına örnek oluşturmuştur. Atina için anayasal ve eko-nomik konuların yanı sıra hukuk alanında yasalar hazırlayan Solon, Atina hukukunu toplumun örf, adet ve geleneklerden ayıran en temel özellik olan devlet güvencesi altına alınmasını sağlamıştır. Bunun için Halk Mahkemelerini (*Heliaia*) oluşturarak haksızlığa uğradığını düşünen herkesin mahkemelere başvurarak hakkını arayabilmesinin önünü açmıştır. Halk Mahkemeleri yasaların anayasaya uygunluğunu denetleme ve bir vatandaşın itirazı üzerine konuyu görüşüp verecek-leri kararlar, ilgili yasayı yürürlükten kaldırabilirdi. Söz konusu mah-kemeler üst düzey devlet memurlarının sınanması, görevlerinin biti-minde hesap sorulması yetkisine sahipti. Ephialtes, “anayasa yargısı” anlamına gelen *Graphē Paranomon* yasasını çıkararak, vatandaşların yasalara aykırı hareket etmelerine engel olmayı ve anayasal düzenin

⁹⁶ Plutarkhos, Solon XIX. Şurada: Yaşamlar I (Çev. M. Mete) İstanbul, İdea Yayınevi, 2005.

⁹⁷ George Thomson, Aiskhylos ve Atina (Çev. M. H. Doğan), İstanbul, Payel Yayı-nevi, 1990, s. 333-334; Platon, Devlet (Çev.S. Eyüboğlu- M. A. Cimcoz), İstanbul, Remzi Kitabevi, 8. Basım, 1995, 338a, s. 29.

korunmasını sağlar. Söz konusu bu yasayla her vatandaşa meclis toplantılarında anayasayı ortadan kaldırmak isteyen ve yasalara aykırı teklifte bulunan vatandaşa karşı suç duyurusunda bulunma hakkı tanınıyordu. Böylece yasaların koruyuculuğu yetkisi kurumların elinden alınarak vatandaşa bırakıldı. MÖ V. yüzyılda ise Perikles zamanında *demos* yargıçları ya da Kırklar yeniden kuruldu ve yargıçlara ücret ödenmeye başlandı. Atina'da yargı ve yürütmenin iç içeliği hem meclislere hem de *arkhon*lara yargı yetkisi tanımıştır. Yürütme ve yasama görevlerinin yanı sıra Halk Meclisi (*Ekklesia*) ve Danışma Meclisi (*Bule*) suçluları bir mahkemeye yollamak ya da bizzat cezalandırmak, kararları temyiz etmek yetkisine de sahipti. Aynı zamanda doğrudan demokrasinin temel taşlarını oluşturan Hakemler (*Diaitetai*) de günümüz mahkemelerinden önemli bir farkla, yürütme ve yasama yetkisinde söz sahibiydiler. On Birler, Kırklar, Dava Başlatanlar adlarıyla anılan ve mahkemelere kura ile dağılımı yapılan yargıçlar ya da mahkeme üyeleri hem yargıç, hem savcı hem de hakem görevini yerine getirmekteydiler.

Eski Yunan kent devletlerinden günümüze en çok bilgi ulaşan Atina yargı sistemi, son derece sınırlı fiziki koşullar ve az sayıda vatandaşa sahip olan kent devleti yapısı içinde, başka birçok konuda olduğu gibi, yargı alanında da gelişmelerine engel oluşturmuştur. Ayrıca pozitif hukuk alanında tam anlamıyla bir gelişme olmaması, az sayıdaki mevcut yasaların ise bu yönde şekil değiştirmesini mümkün kılacak yeni yasalar oluşturamamıştı. Bu sorun kabile geleneği ile aristokratik ayrıcalık arasındaki uzlaşmazlıkları çözümleyen demokrasi yönetimi çatışı altında giderilmeye çalışılmıştır. Atina'da filizlenen demokrasi yönetim biçimi, aristokrasi yönetiminin vermediği eşitliği vererek sıradan insanları yargı alanında söz sahibi yapmıştır. Yargı organlarının ve yargı yetkisinin, alanda uzmanlığı olmayan sıradan insanların ellerine bırakılması, yani bu kişilerin mesleki bilgi ve deneyimlerden yoksun olmaları, üstelik deneyimle kazanılması olası hukuk bilgilerini kullanmak için önem taşıyan görevde sürekliliğin bulunmaması hukuk alanında gelişmelerine engel oluşturmuştur. Mevcut yargı organları ve mahkemelerde de yasalarca belirlenmiş kuralların pekişmesini engelleyen muhakeme usulleri ile örfi geleneklere bağlılıkları pozitif hukuk alanındaki gelişmeleri zorlaştırmış ve geciktirmiştir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Andocides, *On the Mysteries*. Kullanılan Metin ve Çeviri: Maidment, Kenneth John, *Minor Attic Orators*, II. Vol, Cambridge, Harvard University Press, 1982.
- Aristophanes, *Eşek Arıları*. (Çev. S. Eyüboğlu- A. Erhat), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006.
- Aristoteles, *Atinalıların Devleti* (Çev. S. Baydur) Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1943.
- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (Çev. C. Şentuna- S. Babür) Ankara, Hacettepe Yayınları, 1988.
- Aristoteles, *Politika* (Çev. M. Tunçay) İstanbul, Remzi Kitabevi, 2010.
- Demosthenes, *Against Aristocrates*. Kullanılan Metin ve Çeviri: Against Meidias, Adration, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton (J. H. Vince) The Loeb Classical Library, London, 1956.
- Hesiodos, *İşler ve Günler 210-230*. Şurada: Hesiodos Eseri ve Kaynakları (Çev. S. Eyüboğlu- A. Erhat) Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.
- Hesiodos, *Tanrıların Doğuşu*. Şurada: Hesiodos Eseri ve Kaynakları (Çev. S. Eyüboğlu- A. Erhat) Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.
- Homeros, *İlyada* (Çev. A. Erhat - A. Kadir) İstanbul, Can Yayınları, 20. Basım 2005.
- Homeros, *Odysseia* (Çev. A. Erhat - A. Kadir) İstanbul, Can Yayınları, 17. Basım 2005.
- Hyperiedes, *Defence of Euxenippus*. Kullanılan Metin ve Çeviri: MAIDMENT, Kenneth John, *Minor Attic Orators*, II. Vol, Cambridge, Harvard University Press, 1982.
- Lysias, *Against Pankleon*. Kullanılan Metin ve Çeviri: Lysias (Çev. W. R. M. Lamb), Cambridge, MA Harvard University Press, 1988.
- Platon, *Devlet* (Çev. S. Eyüboğlu- M. A. Cimcoz), İstanbul, Remzi Kitabevi, 8. Basım, 1995.
- Platon, *Yasalar* (Çev. C. Şentuna - S. Babür) Ara Yayıncılık, İstanbul, 1988, 1992.
- Plutarkhos, *Perikles*. Şurada: *Hayatlar: Perikles - Fabius Maximus* (Çev. O. Davies), Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1945.
- Plutarkhos, *Solon*. Şurada: *Yaşamlar I* (Çev. M. Mete) İstanbul, İdea Yayınevi, 2005.
- Thukydides, *Peloponnesos Savaşı* (Çev. T. Gökçöl), İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1976.
- Modern Kaynaklar:
- Hansen, Morgan Herman. *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes* (Trans. J. A. Crook), Cambridge MA, Blackwell Publishers, 1991.
- Harrison, Alick Robin Walsham. *The Law of Athens*, vol. II, Indianapolis, Hackett Publishing, 1998.
- Lidell, Henry George-Scott, Robert. *A Greek - English Lexicon*, Oxford, Clarendon Press, 1990.
- Macdowell, Douglas Maurice. *Demosthenes Speeches*, Austin, Texas of University Press, 2004.
- Macdowell, Douglas Maurice. *The Law in Classical Athens*, New York, Cornell University Press, 1978.
- Thomson, George. *Aiskhylos ve Atina* (Çev. M. H. Doğan), İstanbul, Payel Yayınevi, 1990.
- Todd, Stephen. *The Shape of Athenian Law*, New York, Oxford University Press, 1993.